

ՏԿՐՈՒԳ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

ՀԱՅ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ը

ՅԵ

ՆՈՐ

ՃԱՆԲՈՒ

9(47.925)

Ա-58

1935 զԱԳԻՆԵ

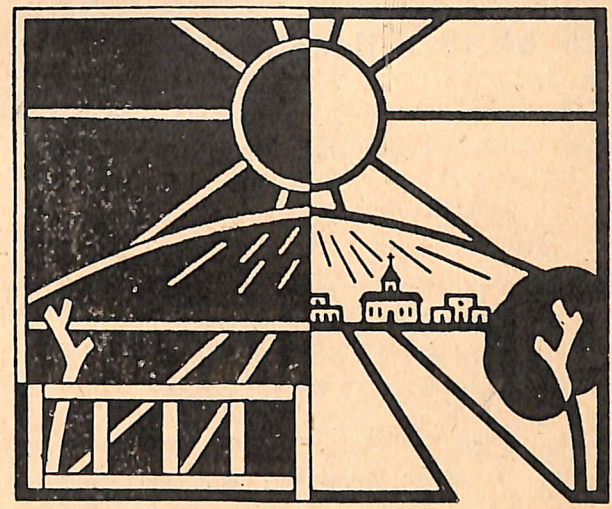

3(47923)
U-58

0 2 / 1 1 0 7

19 AUG 2011
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՏԻԿՎԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՃԱՆԲՈՒ

1935 ՔԱԳԻՐԷ

Անպե՛տ՝ ու չ'անձրե՛տե՛մ:
ՆԱՐԵԿԱՑԻ

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ
ՆՈՐ ՃԱՄԲՈՎ
(Նոր՝ Յախճեակախոս)

Կը կուխրե՛մ՝
Հայ կոռուսաւ երիտասարդութեան
եւ բոլոր Ազգասեր - Հայրենասերներուն:
ՄԿՐՏԻՉ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

3652 - 2007

Էմելլի Գառնաբաբ
Կարոյիկ Աջաբ
Երկրամեկ
Առջնաբայրի

ԳՐԲԻՍ ՄԱՍԻՆ

25/4/57

Սիդնու, դեկտեմբեր 25-ին 1957 թ. գրած նամակի մէջ:
Անկողմ սեր ունիս բոլոր անոնց, որոնց սերտորէ
յօղած է գիս կախախնամութիւնը. Ազգ, շեղու, հայրենիք,
անաւասիկ զգացումներու:

Թերեւս երիտասարդի մը զբաղմունքի հարցեր է ազ-
գային շուրջ, կարեւոր, անկիցակաւ ու կենսական խը-
ղիւրկերով զբաղիլը, չէ՞ որ իրեն հաւար սարքեր պողո-
սակեր, ծառուղիներ ու հրապարակներ կան զրկաբաց,
քան ազգային մանուածապս, շարժիչներուսային ուղիներ-
ը, որոնցմէ միայն փորձառու սարիքները կրնան յա-
նաջանայ:

Թերեւս աչ գիրք գրելու սարիքս չէ այլ... ուրիշ-
ներու գրածը կարդայու: Թողքերը այս գրիկէ չե՛մ սե-
ղուցած ազգայիններու քան մը սորիցեցեցու մեքով այլ
կարգ մը քաներ մոռցեցեցու-վերցեցեցու հաւար:

Ձե՛մ գիտեր որքան անկողմնակալ կրցայ ըզրայ դա-
տումներու մէջ: Այս գիրքը տեսածներուս, ուսումնասի-
րութիւններուս ու հանդուսներուս հարագուս արսայ-
տութիւնն է, ոչ աչե՛ն, ոչ ձախե՛ն փորձուած ե՛մ ազդուիչ
գայն գրելու ասե՛ն, անկողմնակալութիւնը, անսարքու-
թիւնն չի կըշակուի. ի՛նչ գիրք ոչ ոք կարասաւորելու
մասնաւոր միտում ունի, ինձ հետսրհրողը անե՛նե՛ն առաջ
ԻՄ Ա.ԶԳԻ ՆԵՐԿԱՑ ՎԻՃԱԿՆ ՈՒ ՎԱՂՈՒԱՆ ԱՊԱ-
ԳԱՆ Է: Ուզած ե՛մ գրիս բոլոր եղերուն մէջ հայերուս
աւելի շաւ փնձակ ու պայծառ ապագայ:

Նիւթերս ընտրած ու գրած ասե՛ն, մեքիս գործակցե-
ցան սիրս ու հոգիս: Գրուեցաւ հե՛տոս քաղնութիւննե-
րու ժխտիկ, պարեկներու, դաշերու, շե՛ններու միայ-
նութեան մէջ: Զբաղումս բոլոր չար գրելու, ասկայն յի-

սուն օրեայ բացառիկ արձակուրդս օգտագործեցի մեծ մասակ
զոհեցի սնոր: Գիրքս կանոնաւորելու համար շատ
պատիւ չըրի: Շատ անգամ միջակ կարողութիւն մը կը
բաւէ միջիոններու համար ըլլալու...: Անոնք որ պիտի
կարդան ձեռնարկները պիտի գտնեն, իսկ անոնք որ
կողմը տեսնեն, վերնագիրն ու յառաջաբանը կարդան քիչ
բաւ միայն հասկցած պիտի ըլլան:

Աստիճակով գրելու ջանքով, այլ սխալներով. ո՛չ
այ սպառնալով գիրքն ու սիրահարներուն համար սպառնալով են:

Շատ բաւ ան մտքով ստեղծող ընկեր չպիտի
ստան գրուած - սպառնալով անոնք:

Շատեր կը գրեն արհեստով, կամ անուն մը շինելու
համար, նաեւ ձեռնարկներու սիրով կամ պարսկական
բանաւ, գործարարներու կամ ստորագրողներու համար: ՊԱՐՏԱ-
ԿԱՆՈՒԹԵԱՆ համար գրեցի. ժողովուրդին ու մտաւորա-
կանութեան տեսնողներու սակ կը դնեն մտածումներու
ու գաղափարներու. կուսակցային կը փոխարինուի իր
կեանքին անհատներ մը չըլլալու: Եւրոպական ակնկալու-
թիւն այլ չունի, անի կը նուիրեն:

Շատ անգամ գիրք մը իրեն սահմանուած ընթերցող-
ներուն անյայտ կը մնայ, անոնց տպագրութեան ու անհատ-
ագրութեան պատճառով. այն ընթերցողը որ կը կարդայ
առանց իր ընկերակիցին կամ շրջապատին խօսելու, բացա-
րելու հետեւանիստ հասկցեցէ ջանացածը, միայն իրեն հա-
մար կարդացած կ'ըլլայ:

Կը փոխադրեն որ ընթերցողները, արհեստաւոր կամ
արտաստագր, յայտնի, անունակ կամ համար, բողոքին
սպառնալով, սպիտակ մտքներուն մեջ ու կարդայ չգիտցողնե-
րուն խօսեցին: Պարսկականութեան սիրով ստեղծուած
կէս զոհեցի, կը կարծեն այսօր ստեղծողներու իրարմէ
ունենայ:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՆԴՐԱՆԻԿ
(ՄԿՐՏԻՉ Ս. ՎԱՐԳԵՐԵԱՆ)

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Յ Ա Ն Ն Ե Ր

Քսենոփոնեան տուներու մասին լսած էի, նաև
կարդացեր, սակայն չէի տեսած. առիթը ունեցայ տես-
նելու այցելելով... Աթէնքի գաղթականները,
Ֆիլիքս, Սինկրու, Գոգինիա և Բիրէայի մէջ Լիբադման:

Յիշեալ վայրերու մէջ հայերը կը բնակին ցաւա-
լի կացութեան մէջ, ամէնապարզ շատ մը անհրաժեշ-
տութիւններէ անմասն: Գոգինիան, կոյրերու մէջ
միականի կարելի է համարել:

Համառօտ պատկերացում մը եթէ փոփոքիք. ա-
ռանց խոշորացոյցի, նաև առանց մանրադիտակի:

Մեծ մասամբ թիթեղեայ տուներ կ'իրով ձեւորուած,
ցած առաստաղով! հազիւ երկուքուկէս մէթր, ար-
տաքնապէս խեղճ ու արգասատական. նեղ գոհնէր,
ոմանց մէջտեղէն գարշահոտ ջուրեր կը վազեն: Երկու
հատ վեց մէթրնոց փողոց (չափազանցեցի վստահ ե-
ղէք. գոհնէր կան միայն մէկ մէթր լայնքով ուրկէ
երկու հոգի քովքովի անկարելի է անցնիլ):

Փողոց ու գոհնէրու մէջէն քայլելու ատեն եթէ
ինքզինքնիդ ստանատակուած գետնի վրայ կարծելու
անփութութիւնը ունենաք ու ձեր ընկերոջ հետ խօ-
սակցիք, ենթարկուած պիտի ըլլաք խորհուրդողու-
թեանց բաղխելով իջնալու. զգո՛յ՛ ուրեմն անվարձ
անցորդ, մի՛շտ գո՛յ՛:

Հրապարակ մը անկանոն ուր գաղթաքաղաքին
նշանաւոր! սրճարանները կը գտնուին. Յունաստանէն
մեզի հասած ու շատ մըն այլ չնասած կռիւ-սփիւններու

գրեթէ կեդրոնն է այս գազաթանհակադէր անկիւնա-
ձև հրապարակին ու իր խմարան - սրճարանները: Շատ
հետաքրքրական ու ցաւալի տեսարաններ տեղի ունե-
ցած են հոն ու դեռ չեն դադարած: Գոցենք ցաւալին,
դառնանք ցաւոտին:

Գռիհներու մէջ տղաքը բոբիկ օտքով, շապիկ ու
տաբատով կը խողան, պոռալով, կռուելով. ո՞ր երկ-
րին մէջ տղաքը չեն կռուիր, ու միայն տղաքը . . . ի-
րարու հետ յաճախ տաճկերէն, մերթ յուենարէն խօսե-
լով, երբեմն ալ հայերէն բառեր կը լսուին:

Կին ու այր ջախջախիչ մեծամասնութեամբ (դըժ-
բախտ . . . ջախջախիչ մեծամասնութիւն) տաճկերէն
կը խօսին, հայախօսներն ալ կարծես իբր անհրաժեշտ
լեզու սորված են զայն, ինչպէս մենք կը սորվինք ա-
ռաւելապէս ֆրանսերէն ու անգլիերէն:

Այժն ու հաւազգին, ձգենք միւսները, ազատ
մուտք ունին տնակները:

Մեծամասնութեամբ չունեւոր ու խեղճ են: Ու-
նեւորներ ալ կան, որոնք ձրի բնակարանի վարժուե-
լով, յօժարակամ կը յարմարին, կը ճկին այդ անտա-
նելի կեանքին:

Ճաշարանատէրեր, հացադործներ, նպարավաճառ-
ներ, կերպասավաճառներ կան Աթէնքի բանուկ փո-
զոցներուն մէջ, որոնք կրնան ներկայանալի տուներու
մէջ ապրել. չմոռնանք, ասոնք փոքրամասնութիւն են:

Մինչև 1934 հորերու աղտոտ ջուրերը գործածած
են, հրաւիրելով իրենց վրայ զանազան հիւանդու-
թիւններ. հիմա թաղերուն մէջ աղբիւրներ շինուած
են, որոնցմէ աղջիկներ ու մամիկներ, որոշ ժամե-
րուն, թիթեղներով ու սափորներով ջուր կը փոխա-
գրեն դէպի իրենց տնակները:

Թոքախտը բաւական տուբ գանձած է ժողովուր-

դէն, մատաղ ու դարուն երկսեռ կեանքեր խլելով ու
դեռ կը շարունակուի ինչպէս օրաթերթի մը թերթօ-
նը, պայմանով որ վերջը չիգայ (թերթօնը վերջ ու-
նի, աղէտը չունի ըստ երեւոյթին):

Այս չքնաղ դժոխքին մէջ կ'ապրին, կ'ամուսնա-
նան, կը ծնին, կը հիւանդանան, կը բժշկուին ու կը
մեռնին:

Ունեւորներու հարցուցի. «ինչո՞ւ կը մնաք այս
հակաառողջապահական պայմաններու մէջ»: Պատաս-
խանեցին. «տուներու արտաքինին ուշադրութիւն մի'
ընէք, ներսերը կոկիկ ու մաքուր են. հիւանդութիւն-
ներն ալ առաջուան համեմատութիւնները չունին
այլեւս. հոս ամէնքս ազգական կամ ճանչուոր ենք,
թէ որ քաղաքի մեծ տուները փոխադրուինք ամէն
մէկս մէկ կողմ կ'ըլլանք ու իրար տեսութիւննիս
գժուար»:

Վարժութիւն - սովորութիւն, ո՞վ թշուառ երկ-
րորդ բնութիւն:

Ինչո՞ւ ստուար մասը թշուառ է. անկասկած ժո-
ղովուրդին անգրագիտութենէն ու բնականաբար օտար
լեզուներ չգիտնալէն, նաև երկրին անտեսական ան-
յարմարութիւններէն. կիսկատար տաճկերէնով ու քա-
ռորդկատար հայերէն-յուենարէնով չյաջողուիր գոր-
ծի մէջ:

Ժողովուրդին մտային մակարդակը միջակէն (գու-
շակեցէ՛ք, վա՞ր թէ վե՞ր). բանիմացներ ու զարգա-
ցածներ կան, սակայն քիչ:

Գործաւորները ձմեռը գործ չունին. ամառուան
պզտիկ խնայողութիւնը կորեկ գնելու կը յատկաց-
նեն, առանց անակնկալ հիւանդութիւնները կանխա-
տեսելու, կանխատեսեն ալ, դրամ չունին: Ձմեռը
գրեթէ պարաքով կ'ապրին եթէ պարաք տուողներ

գանուին: Տեսայ փոքրիկներ, որոնք ցամաք հաց կ'ուտէին փողոցը:

Կ'ուզէ՞ք որ դեռ ըսեմ աւելի ցաւալի բաներ, ի՞նչ պէտք ունիք չտեսած բաներնուդ վրայ ցաւելու: Կէ՞ որ այր ու կին, ծեր ու մանուկ թողմաս առաքեալները բազմաթիւ են:

Քանի մը ատղ եւս. չորս տարի առաջ Երուսաղէմի մէջ ալ նման թշուառութիւն տեսայ «Մուկերութաղ»ին մէջ. եթէ դեռ գոյութիւն ունի Ս. Պատրիարքին ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ վիճակներն բաւելաւելու:

Մուրիոյ մասին, առանց մարդարէ ըլլալու կրնամ Յունաստանի նման ենթադրել, ո՛չ աւելի. աւելի կարելի է:

Հայե՛ր, ասոնք վիճակներ են որ 15 տարի է կը տեւեն. սակայն ասոնք բաներ են, որ այլեւս պէտք չեսեւեն: Եղբայրական չէ, անմարդկային է, նաև Աստուծոյ ալ դէմ. մեր նահատակներուն հանդէպ թըշնամանք է, բեկորներու մէկ մասին թշուառութիւնը: Թշուառներու մէջ ծուարած «թշուառներ» ալ կան (աւելցուցէք «սկան» մասնիկը) բայց ոչ ի՛նչ:

Աշխարհի որ լայնութեան կամ երկայնութեան աստիճանին վրայ ալ հայեր գտնուին, այդ վիճակից դեղը գտնելու են: Շատեր ճակատի քրտինքով, Տիրոջ օգնութեամբ գիրքերու հասան. պէտք է գիրքերու չհասնողներուն մասին մտածեն, մտահոգուին, դարման տանին:

Այս մասին տարիներէ ի վեր ո՞ր կէտէն մեկնեցանք և ո՞ւր հասանք:

ՏՈՒՐՔԱՍ ԵՂԵՌՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Մեր անգոյգ տառապանքը ճառախօսը չկրնար ճիշտ ճառել:

Գրագէտը ամբողջ, լման չի կրնար գրել. պատմողը անկատար միայն կրնայ պատմել ու ներկայացնողը՝ թերի կրնայ պատկերացնել:

Կրնանք հատորներ գրել, ամե՛ ամե՛ծ գիրքը որ կարելի ըլլայ գրել Աշխարհի վրայ. սակայն այդ ամէնուն կրճատումը հետեւեալն է. վաթօրէն փորձուեցաւ Ազգ մը բնաջնջել, սակայն այդ Ազգը ոչընչանալու երեւոյթը պարզելէ յետոյ իսկ կենդանի մնաց զարմացնելով, և՛ դահիճը ո՛ւր բոլոր Ազգերը:

Յեղին ուղեղը 3/4 ով փճացաւ. ժողովուրդը՝ 1/3 ով մեծ, դիւային ու եզակի եղեօնին, 1915ին:

Տեղահանութեան իւրաքանչիւր ժամը, թշուառութեան դար մը եղաւ հայերուս: Վերապրողներս, տիեզերք մը տառապանք տեսանք ու անցանք:

Մեռածներու կուտակումը հիմարեաններու գաղթածները հասան:

Ի՞նչ էինք տարագրութեան բեկորներս, գրեթէ ողջ-մեռելներ բոլորս ալ. կմախքներու երկսեռ ու ամէն տի բանակ մը որ հրաշքով կ'ապրէր այն ասեմ. հիմա կ'ապրինք:

Մեծ եղեօնը-անոնք որ պիտի կարգան այս տողերը ցերեկ ատեն, մէկ վայրկեանի բացարձակ լուսթիւն թող պահեն, իսկ անոնք որ գիշերը կ'ընթեռնուն՝ թող ելեքարական լամբը վայրկեան մը մարեն ու պահ մը մտածեն — այն ճիւղային, զարհուրելի աննախընթաց, գազանային, ոճրային, աներեւակայելի ու անորակելի վայրագութեան (չարուսակէ՛ ընթեր-

ցող) եղելու թիւններն են, որոնք մեզի պատահեցան:

Երկաթ չղթայ, անդունդ, վիհ, սրընթաց գետ, բանտ, անապատ, եաթաղան, նախամարդ-գաղան մեզի վիճակուեցան:

Արդեօք ակնոցներս սե՛ւ են, ո՛չ, բնա՛ւ, երբե՛ք:

1915ի սերունդը անմա՛հ է, մեռնո՛ղն ալ, ապրո՛ւ-
ղըն ալ:

Մեր ջնջումը իրենց կեանքն էր՝ մեր գոյու-
թիւնը իրենց կարեւորագոյն մղձաւանջը: Ժողովուր-
դը աղու կը նմանի քանի մեծնայ կը մոռնայ անցեա-
լը. մտաւորականութիւնը չմոռնար կը յիշէ, կը յի-
շեցնէ:

Այդքան ծաւալով ու յաջորդական ջարդերէ
չյոգնեցան. մենք ալ չյոգնեցանք! Չարդուելէ: Մեզի
ըրաժնին, եթէ իրենց պատահէր պատմութեան կ'ան-
ցընէին իբր անհետացած ազգ: Մեր ազգը զարմա-
նալի պաշտօն ունի. զագաղակի՛ր, բոլոր զինքը տան-
ջողներուն: Կը քննեմ պատճառները որ դրդեցին
Ազգ մը, ուրիշ Ազգի մը դահիճը ըլլալու. թղթատե-
լով շատ մը Ազգերու պատմութիւնները հին ու նոր
ժամանակներու, այսքան վաս գործ չեմ գտներ: Մեր
Ազգը հարիւրաւոր Ապրիլներ տեսած-անցուցած էր.
1915ի սեւագոյն Ապրիլը տեսաւ ու ա՛լ չտեսներ, քա-
նի որ տեսաւ (որ թարգմանի կարելի չէ անգամ մը
եւս նոյն ձեւով վարուիլ հետը):

Վեց հարիւր տարիէ ի վեր մարած (ո՛չ մեռած)

Ազգ մը, զօրաւոր Ապրիլ Ասեղով, մեռնելու տեղ,
Յարութիւն առաւ:

«Աշխարհի երեսին անկարելի բան չկայ» բացի
մեկէ. հայը ջնջել անկարելի է: Հիմա Անհաւասարա-
զոյգ ազգ ենք. մեր հանգստին մէջ՝ յոգնած, արտում՝
ուրախութեան մէջ, խնդուն երեսով ու «լոյսի լիճ»-

երը արցունքով լի:

Վատը՛ կրկին վայրագ և քաջ կը ցուցնէ ինք-
զինքը անզէնին առաջ, զայն վախցնելու համար. իր
բարոյականը, աւելի սահման չունի:

Մտքերնիս կը սարսին երբ ուզենք խորհիլ,
ձեռքերնիս կը դողան երբ ուզենք գրել, աչքերնիս
կ'ամպտտին, երբ ուզենք երեւակայել, լեզուսնիս կը
թոթովէ երբ ուզենք խօսիլ կարմիր Ապրիլի մասին:

Այնպիսի սարսափազդու նաև գարշելի դէպքեր
պատահեցան, որոնք պատմելու համար բիւր լեզու ու
պողպատէ ձայն մը պէտք է:

Արիւնարբու սարդեր ծծեցին մեր արիւնէն:
Վայրագութիւնը անխղճութեան քառակուսիին հետ
բազմապատկուած ինկան մեր վրայ. ֆիզիքական, ի-
մացական ու տնտեսական ահագին վնասներ, ջարդե-
ցին, աւարեցին, աւերեցին ու արդիւնքը... Արեւ-
ւելեան նահանգները հիմա աւելի դիւրին է գայլերու
վոհմակի մը հանդիպիլ, քան մարդկային բնակութեան:

Հանճար, տիտղոս, պատիւ, հարստութիւն, գե-
ղեցիկութիւն և առաքինութիւն, յարձակուեցան, ջար-
դուեցան, խորասուզուեցան:

Հրէշ Ազգ մը, որուն արմատը Լէնկթիմուրներն
ու ձէնկիզ Խաները կ'երկարի, գազաններու հօտ մը
մեզ կ'ատէր ու կ'ատէ: Մեր խաւարումը իրենց Ա-
րեւածագն է ու մեր մահը իրենց գերագոյն մաղ-
թանքը:

Լեցուեցէք հպարտութեամբ, անաբարութեամբ
թշնամիներ, Տիրոջ չուզածը, մարդ չկնար կատարել.
բնաջնջել կարծեցիք, մեր ժողովուրդը իրաւունքին
վստահ կ'ապրի ու կը հսկէ (իր անհամաձայնութեան
մէջէն իսկ) ձեր ամէն քայլերուն, ինչպէս դուք ալ
մեր, ձեզ կը դատէ ու կ'սպասէ:

Նահատակներու անդող մահերթը զմայլելի էր:

Ամէնավատ դաւադրութեան ճակատեցանք յանկարծօրէն, անպարաստի. պարտուեցանք, բայց չիմեռանք. ինկանք, սակայն չկորանք, չախնայուեցանք նորէն չի ոչնչացանք: Անհասանելի տո՛ւր, ինձ կարողութիւն ապրելու և համբերութիւն հանդուրժելու: Անմեռ Ազգ իմ աննիւթական համբոյր մը կ'նձուտ, սակայն վեհ ճակատիդ: Տարագրութենէն կրած տպաւորութեանս տարողութեան չափը համեմատական է երախայ մտքիս հասողութեան:

Վերապրողներուս բոյները մեղի ներկայ են ու բացակայ, «Յիշելը՝ մտքով տեսնել է»:

Նահատակները արժանի են սուրբերու նման յարգուելու, օրհնուելու, պաշտուելու, պանծացուելու, յիշատակուելու . . . : Անոնց նահատակութեան 20 ամեակին առթիւ խոնարհինք, ամէնքս անոնց հողիններուն առջև, ինչպէս ցորենի դաշտ մը հովին առջև:

Բովանդակ Ազգը մեկ մօր նման կը սգայ իր նահատակները:

Հայրենասիրութեան ամբարները մէկուն չեն պատկանիր, այլ ամբողջ Ազգին. քիչ վիճինք, շատ գործենք:

ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ 20ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱԻՆԼԻ ԼՈՒՐՁ ՈՒ ԲԱՐՁՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՍԿՍԻՆՔ:

ՏԱՃԿԱԽՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕՏԱՐԱԽՍՈՒԹԻՒՆ

Ինքս տաճկախօս շրջանակի կը պատկանիմ:

Ո և է՛ օտար լեզուէ աւելի թրքերէն լեզուն ու երգերը զործածելը նախատինք է մեր Ազգային-մայրենի լեզուին հանդէպ:

Հոգուով ու մտքով դաճածութիւն է, յիսուն տարուան մէջ երկու միլիոն նահատակներ տալէ յետոյ այդ լեզուին տէր ազգին:

Մեր հայրերէն շատեր խօսած են պարսկերէն, ասորերէն ու յունարէն, թերեւս արաբերէն ալ, ժամանակը կատարեր է իր դերը:

Այո՛, տաճկերէնն ալ պիտի մոռնանք ժամանակի ընթացքին երեսուն կամ աւելի տարիէն (պալքանեան երկիրները դեռ ունին շատ տաճկերէն գիտցողներ ու գործածողներ, հակառակ 50էն 100 տարուոյ անկախութեան, կ'երեւի ժամանակին վստահած են): Ինչո՞ւ թողունք ժամանակին, այդ մեծ բժիշկին, մրցի՛նք իր հետ ու հինգ-տաս տարիէն հաշիւնիս մաքրենք թուրք . . . լեզուին հետ:

Ինչո՞ւ յաւերժացնենք թշնամիի լեզուն:

Շատ են մեր մէջ, օտար լրագիրներ կարդացողներ. բայց վստահ եմ, որ չէիք ակնկալէր, երբ ձեզ իմացնեմ թրքերէն օրաթերթ կարդացողներ գտնուելը եգիպտահայերուն մէջ. այս գիւր! տարի մը առաջ ըրի ու կեբպ չգտայ արժայատիւ: Կրնայ քիչերու յիշողութեան մէջ մնացած ըլլալ երկու տարի առաջ Կիպրոսի Թուրք թերթին էջերէն երկու հակառակորդ հայերու գրչապայքարը . . . : Չէիք երեւակայեր իսկ, չէ՞:

Լեզուս, աչքս, դիմագիծս ու գրիչս անկարող են արտայայտել հոգւոյս զգացածը, նոր զգայարանքի մը պէտք ունիմ արտայայտուելու համար :

1933, չորս ընկերներ պատած ժամանակնիս հանրային պարտէզ մը, սկաւառակի թրքերէն եղանակներ լսեցինք. հետաքրքրութեամբ մեր քայլերը դէպի եղանակներուն կողմը ուղղելով, հասանք միջազգային բազմութիւն խոնուած տեղ մը. արմուկի քանի մը անքաղաքավար հարուածներ բազմութեան մէկ հատուածին ու արտաքին շրջագիծէն անցած ենք ներքին շրջագիծը չորսս ալ. կը գտնուինք ութը որբերու դիմաց (այո՛, հայ որբերու) : Իրարու անձանօթներ չենք. կը կարծեն իրենց ուրախակից ըլլալու եկած ենք ու կը հրաւիրեն որ քովերնին նստինք. շնորհակալութիւն կը յայտնենք ու անմիջապէս մեր ու իրենցմէ ոմանց միջև կ'սկսի հետեւեալ խօսակցութիւնը :

— Երիտասարդներ, անյարմար չէ՞ք գտներ հանրային պարտէզ մը, այլազան բազմութեան առջև թրքերէն ուրախութիւն ընել :

== Այսօր Շամ-էլ-նէսիմ է, պիտի ուրախանանք ինչպէս ալ ըլլայ . . .

— Արդեօք հայերէն լեզուով ուրախանալ կարելի չէ՞ :

== Պարո՛ն, երգը միջազգային է. ազգութիւն չի ճանչնար :

— Ենթադրելով որ հայերէն երգեր չկան, միջազգային տարբեր եղանակներով, որոնք թրքակոնէն անհունապէս բարձր են որակով, չէ՞ք կրնար ժամանակ անցնել :

== Այս սկաւառակներուն բոլորը տաճկական են, չունինք հայերէն ու եւրոպականներ :

— Ուրեմն ձեր ոտքերուն տակ փշրեցէ՛ք զանոնք, փոխարժէքը մենք կը վճարենք :

Ձեր ծնողներու դահիճներուն երգերուն ինչպէ՛ս կը հանդուրժէք, անգիտակցութիւն միթէ՞ : Բազմութիւնը հետզհետէ ցրուած էր երգին դադարումէն ու մեր խօսակցութենէն, սկաւառակներուն տէրը խոսալու տուն երթալուն ոչնչացնել զանոնք, ձեռքի անկեղծ սեղմումներ ու իրարմէ բաժնուեցանք, երկու կողմէ ուրախ :

Որքա՛ն շատ է թիւը ոչ-որք երիտասարդներուն ու տարէցներուն որոնք ամէն առթիւ մեղկ եղանակներով օրօրուի կը սիրեն իրենց ուրախութեան փամբուն :

Ամառ : Տունէն օդափոխութեան գացած էին, ըստիպուեցայ ամէն օր հայ ճաշարան մը երթալ : Կերակուրի սնուն մը տալով հարցուցի, «վարպէ՛տ . . . ունի՞ք» պատասխանեց «այո՛, ունի՛ք» : Բնաւ յայտնի չըրի իր սխալը ու ըսի, «աղէկ, բե՛ր» : Քաջալերենք հայերէն սխալ խօսողները որ յարատեւեն մայրենի լեզուով արտայայտուիլ, երբեմն սխալ, յաճախ ճիշդ, վերջ ի վերջոյ ճիշդ. բնաւ չծիծաղինք կամ ծաղրենք իրենց սխալը, կը խրտչին ու չեն խօսիր այլեւս :

Յոյները հիանալի օրինակ մը կրնան ըլլալ մեզի այս ճիւղին մէջ :

Շատեր եթէ յարատեւէին իրենց գիտցած քիչ հայերեւոյ, հիմա կրնային սահուն խօսիլ : Թրքախօս մը ըսաւ. — «Ձաւակս, ես մ'օրմէս այդ լեզուն լսեցի ու սորվեցայ. երբ մեծցայ այդ լեզուով սիրեցի ու ամուսնացայ. հիմա զաւակներ ունիմ, որոնք հայ դըպրոց կ'երթան : Ես ու կինս ալ բաւական լաւ հայերէն գիտենք. մեր զաւակներուն հետ միշտ հայերէն կը խօսինք, սակայն կնոջս հետ ընդհանրապէս տաճկե-

րէն, ինչպէս նաև շատ մը բարեկամներու հետ, որոնք ինձմէ ու քեզմէ! լաւ հայերէն գիտեն»:

— Երբ մեր երկուքէն լաւ գիտեն մայրենի լեզուն, ինչո՞ւ չեն խօսիր:

— Սովորութիւն տղաս, պարզապէս սովորութիւն — վարժութիւն:

— Այդ սովորութիւնը կարելի չէ՞ ուրիշ սովորութիւնով փոխարինել:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԽՕՍԵԼՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՈՎ:

Օտարներէն շատեր երբ տաճկերէն խօսակցութիւն կամ երգ լսեն հայերուն կը վերագրեն: Պատկեր մը. քանի մը տարի առաջ Աղեքսանդրիոյ ծովեզերեայ մեծ գարեջրատան մը մէջ թուրք զոյգ մը կը պարէին ու կ'երգէին. ծովեզերքը երթեւեկող ժողովուրդէն մաս մը հանգիպակաց մայթը կեցած կը դիտէր. հոնկէ անցնելու դժբախտութիւնը ունեցայ ու որոշ կերպով լսեցի Յոյներ, Իտալացիներ. Սուրիացիներ, որոնք «Արմէնիէն» ըսելով կը հեզնէին ու կը ծաղրէին, ծիծաղ յտոաջացնելով խոնուած ժողովուրդին մէջ:

Ասոնք հայ չեն, թուրք են գոչեցի գաղղիներէնով, չեմ գիտեր որքան համոզուեցան: Զուհածեանի շարժանկարին «րէքլամներ»ը տեսաք մեր Եգիպտոսայ թերթերուն մէջ ու գացիք դիտելու ալ, մութ սըբահներու մէջ ու բոլոր հոսանքներով:

Տաճկախար վարակած է բոլորին. գլխէն-ոտք զարմանում պէտք է:

Մականունները փոխելը գժուարութիւններ ունի. կառավարութեան, դրամատուներէն, ընկերութիւններէն տաճկերէն մականունով ձանչցուած մը անագին անկանոնութիւններու դէմ պիտի գտնուի երբ հայերենի վերածէ. «alias» մասնիկն ալ բոլոր գժուարու-

թիւնները չվերցնէր: Ո՞վ որ կարող է առանց անպատեհութիւններու հասնել փոխել, թող ընէ՛: Միւսներն ալ ժամանակի ընթացքին ջանալու են հայացնել:

Հայ վարժարաններ արձանագրուող բոլոր քաղք պէտք է հայերէն մականուն ունենան. չունեցողներուն պէտք է նոր մը կամ թարգմանութիւնը տալ ու մանուկը նոր մականունով կանչել դասի: Այսպէսով աւելի աւսասակաց կ'ըլլայ մականունի հարցը:

Օտարախօսները, քիչ բացառութեամբ, աւելի վտանգաւոր են հայութեան. կրնան հայ ըլլալէ զադրի օր մը, իրենք կամ իրենց սերունդը:

Օտարախօսութիւնը նոր սերունդին մէջ շատ տարածուած է մոնաւանդ Ֆրանսա ու Ամերիկա: Մերձ. Արեւելիսն երկիրներու մէջ ալ շատ երիտասարդ-երիտասարդուհիներ Եւրոպացի երեւի ուզելով իրարու հետ Ֆրանսերէն, Անգլիերէն, Իտալերէն կը խօսին ու կը յաջողին միայն անոնց ծաղրանկարը ըլլալ:

Ժաներ, ձօներ եթէ չէք կրնար ձեր անունը հայացնել, գոնէ ձեր զաւակները հայ անունով մկրտեցէք:

Հապա անուննին եւրոպականացնողները, այս ի՞նչ տարօրինակութիւն է. ստիպող կա՞յ: Ըշմարիտ մարդ մը, կին մը, իր ծնողքէն, հոյրենիքէն, Ազգէն, լեզուէն, անունէն երբե՞ք չամչնար: Ինչո՞ւ ամչնալ. ծընողքը, ծնողք է. լեզուն, լեզու. անունն ալ, անուն:

Ասոնցմէ ամչցողը, պահուողը, անոնց արժանի չէ՛:

Նոյն իսկ, երբեմն, օտարացածի մը հայ ծագում ունենալը «խոստովանիլ»ը անընդունելի է: Պարո՞ն, տիկի՞ն, կամ հայ էք ձեր մազին ծայրէն մինչև ոտքի մատին եղունգը, կամ ոչ:

3652-2007

Տուլնք կայսրեր ընդամենըսին, 200,000 զազուեթ մը նուիրեցինք: Կհհաստանին ու բոլոր, բոլոր ազգերուն տուրնք մեր յագովուրդէն ու ընարանիէն, անոնցմէ շատեր հոյ անուանով գործեցին այդ երկիրներուն մէջ փոփոք իրենց (բիւր փոփոք եթէ հայրենիքին մէջ գործելու կարելիութիւն ունենային): Փոխ անուանով գործողներուն մեծ մասը անյայտ է մեզի:

Ներկայ ժամանակներուն ալ Նուելարներ և ուրիշներ հոյ անուանով գործած են Եգիպտոս. Խաղիպոսեան կը գործէ Պրոնտա, Մամուլեան՝ Զօլիլուա, Ռօֆաշեան՝ Նիւ-եօրք: Բազմաթիւ է այս լուսաւոր հայերու շարանը: Կանգ անենք թուելէ:

Եթէ բոլոր այս արժանաւոր զուակները հայո՛ւ հոս բուրով անուանին փոխած ըլլային, արգեօ՞ք աւելի բարձր գազաթներու կը հասնէին. կամ բոլոր դերասան, երգչուհի, պատմագէտ, գրագէտ օտա անուն հայերը, որոնք կարեւոր պիտի զրաւած են օտար զանազան շրջանակներու, մարզերու մէջ, եթէ հայ անուն ունենային, չէի՞ն կարող այդ դիրքերուն հասնիլ:

Միջակութիւնները անուն կը փոխեն. արժանիք անունեն կախում չունի: մեծ սխալ կը գործեն իրե՞ց ու հայութեան ալ հանդէպ: Այս բաները չեմ գործածեր գեղեցիկ ու հնչուն բաներ գրած ըլլալու գոհուհեակութեամբ: պէտք է գիտակցութիւնը ունենան ըմբռնելու:

Բաւական զգուար է այս բաները հասկցնել անոնց որ ինքնիրեն նին չեն հասկնար: Գէշ գրութիւն մըն է ասիկա. սակայն իրենց անխուսափելի պարտականութիւնն է, ելք մը գտնելու, ճեւղով մը գուրս գալու այս ցաւալի անզգայութիւնէն:

Այս անտարբերութիւնները հոյ լեզուին ու անուններուն հանդէպ կը քրքրէ զիս, կը գարմացնէ, նաև կը վախցնէ:

Չուլումէն կամաւոր ձուլումի կը դիմէ արտասահմանը:

Երիտասարդ մըն է այս բաները ըսողը, սակայն յանցանքը իրենն է որ տարիքին վրայ 20-30 տարի եւս չի կրնար աւելցնել, որպէսզի գրածները տարեցի խօսքեր սեպուին ու այնպէս կեռուին:

Կը հաւատամ որ շարժած գրիչս ու մրտաած թուղթերս պիտի արժեն արդիւնքը: Թուուցիկիս հրատարակումէն հտք զանազան վայրեր զիս փորձելու փորձեր եղան: Ինձմէ քիչ հեռուն թրքերէն կը խօսէին, կ'երեւի «վեհափառ ուշադրութիւնս գրաւելու ու հազուագիւտ! գիտողութիւն-քննադատութիւնս ունկընդրելու» համար. սակայն քովնտի խաղերէ չեմ ախորժիր:

Գրեթէ բոլոր հոյ թերթերուն ղրկեցի թուուցիկէն, միայն մեկը ակնարկեց 8-10 տողով: Նիւթը հանրային կարեւորութիւն չունէ՞ր թէ վճարում կ'ուզէին, թէրեւս ալ գէշ մտրդ ըլլալ չուզեցին սաճկին հետ. կրնայ նաև «նշանաւոր անձանօթ մը»! Ըլլալա ալ չնպաստեց: «Նշանաւոր անձանօթ»ներն ալ որդէն այս գործերով չեն զբաղիր, աւելի կարեւորները կան! որոնք ընկոյզի կեղև մը դժուար կը լեցնեն:

Կ Ա Ն Ո Ն Ն Ե Ր

- Ա.— Երբ խօսակիցդ բնաւ հայերէն չգիտեր, ո՛չ ալ օսար լեզու համակերպիլ ցանկերէնի:
- Բ.— Մեր մամերն ու պապերը երբ դժուար է հայախօս դարձնել, ցաւ չպնդել:
- Գ.— Երբ խօսողներուն մեծամասնութիւնը հայերէն գիտէ, բրբերէնը պէտք չէ գործածել:
- Դ.— Երբ օսար չկայ քովերնիս պարտաւոր ենք զուս հայերէն խօսիլ առանց ցանկերէն կամ օսար լեզ-

ուէ բառեր օգնութեան կանչելու, կամ գիտուն
երեւնալ ուզելու:

Ե.— Օտար լեզուն կարելի է խօսիլ առ ի քաղաքավա-
րութիւն ներկայ օտարին:

Զ.— Հայերէն չգիտցող մը բո՛ղ յայտնի ընէ որ չ'ուզե-
լով կը խօսի օտար լեզու:

Է.— Հանրային վաճառք միայն հայերէն խօսիլ հան-
դարտօրէն (ո՛չ բարձրադպրակ):

Ը.— Զանալ փոխելու մականուններ, քարգմանովի
կամ ուրիշ:

*Պատմութիւնը մեզ հայ է ծներ, հսկայ մայրն է երկ-
նեք, ուրեւն հայերէն խօսիմք, հայերէն երգեմք, հայ
մնամք, հայ գործեմք, հայ ապրիմք, հայ տեսնեմք:*

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Վ Է Ծ Ե Ր

Արտասահմանն են հայութեան «սահմանները».
հիւսիսէն՝ գրչամարտ, հարուէն՝ լեզուամարտ, արե-
ւելքէն՝ զանակամարտ, արեւմուտքէն՝ անհոգութիւն,
խնչո՞ւս պէտք, ամէնուն ալ խերն անիծեմ (չարունա-
կելի . . . կրցածնուդ չափ, գիտցածնուդ չափ):

Պարտականութիւն կը համարեմ պատկերացի՛ել
մեր նորօրեայ դիմագիծը ու ահա՛ կը վարանիմ,
պէտք է յառաջա՛ւամ, շարունակելու եմ:

Հայե՛ր, մեծ սգաւորներ, ամօթի վայրէջքը կը
պարզուի մտքիս տեսողութեանը: Մեծ աղէտներէ ան-
ցանք, մեծագոյնին, փորձաքոր, շիռեցանք, ճակատե-
ցանք ու կիսկատար ազատեցանք, հիմա որ պարսպ-
ները լեցուիլ կ'սկսին, նորանոր պատուհասներ կը
պատրաստենք մեր ձեռքով, գրչով ու խօսքերով: Ազգ
ե՛նք թէ ամբոխ, թէ մի ոմն ժողովուրդ: Յիշենք
մեր հայրերուն լուսաւորները. Հայկ, Արա, Արամ,
Վառձապուհ, ՍՍ. Սահակ և Մեսրոպ (երեք անբաժա-
նելի անուններ) խորենացի, քի՛չ է, յիշենք նաև ու
չմոռնանք, Մեծն Տիգրան, մեր պատմութեան արեւը,
Վարդան, Ղեւոնդ երէց, Ալիշան, Իսրայէլ Օրի, Դա-
ւիթ պէկ. կը բաւէ՞ հարեւանցի ակնարկը, լա՛ւ. հատ
մը եւս, Անդրանիկ ու վերջակէտ առ այժմ:

Հպարտ ազգ իմ, կրակոտ, անհանդարտ, յաճախ
խիզախ, նոյն իսկ յանդուգն, լուծ չսիրող. նաև ան-
կանոն, անհամերաշխ, եղբօր չհանդուրժող, մեծին շատ
չհնազանդող ազգ իմ: Ամէն հայ եւ մը. ամենահամեմա-
տին (մտքով-քսակով) քոյն անգամ ես. եսը մեր մե-
ծագոյն թշնամին է: Իրական մեծը եւ չ'ուրենցողն է,
ես ին յաղթողն է, իրմէ արտաքսողն է:

Չեմ աղար մտածումներս թող կարգաչողը աղայ: Կուսակցական վիճամարտերու մասին գրելով կը զգամ մուտքս հրարխային հողի վրայ: Օտարները (քաղաքակիրթները վէճեր ունին մեզի պէս, սակայն իրարու հետ կրթեալ ձեւերով, խօսքերով կը վիճին. քեզ կ'առեմ խօսքը անգամ այնքան փափկօրէն կ'ըսեն որ զոգո՞ փար իսկ չունինք:

Վիճարանութիւնը լաւ ու օգտակար է, պէտք է մեր ներկայ վիճարանութեան ձեւը կործանել, ջնջել ու զայն վերստեղծել աւելի լաւ ու ներդաշնակ հիմերու վրայ:

Թուչուն ակնարկ մը նետելով Արաստանմանեան հայ կեանքին, երկու բան կը տեսնենք. վէճ ու արիւն: Եթէ անհրաժեշտ է վէճ-կռիւը, ժամանակը, տեղերը լաւ ընտրուած են իրար... բզբտելու: Կ'սպրինք ե՛ վատ ու նո՛ր ժամանակներու մէջ. գիտակցեցէք ժամանակին. միջավայրին. յարգեցէք ժողովուրդին հանգստութիւնը, ապահովութիւնը: Հետեւա՛ք շիտակ կը Տանի մեր բոլորիս անդորրութեան, խողաղութեան խախտումին բոլոր արաստանմանեան երկիրներու մէջ:

Մարդկային կարողութեան սահմանէն հեռո՞ւ է, ճար կա՞յ այս բաները (անուն աայլը աւելորդ է, քանի որ ողտոտ ամական մը միայն կ'արժեն այս բաները) զագրեցնելու: Ի՛նչ փոթորկախառն մարրիկ է փչողը հինգ հազար օրերէ ի վեր գողթաշխարհի վրայէն. ո՞վ շղթայագերծեց այս տեղութիւնը, արիւնը:

Չպիտի՞ դադրին վէճերը. չէք զգար որ ձեր ամէն մեկ քայլով ազգը կը տկարանայ (աճապարե՞ք ըսել որ այդ մասին բնաւ չեն մտածած...) ո՞վ կը պատժէք. հայը՝ հայո՞ւն: Կա՛ց, ձեր «յողթանակին» ուղեք կը յաջորդեն. տարիներէ ի վեր, հայէ՛ հայուն

ուզողն ու՞ գնդակներուն արգիւնքը, իրարանցում, ա՛մօք ու ուրբեր ել:

Ո՞վ օ սրտ սի, եզբայր մահացնելով հրճուի՞ր. օտաւ քին առաջ քծնո՞գ, հայուն գէ՛մ քա՞ջ: Պահեցէ՛ք հայ արիւնը, հայրենիքին զօրացման ու ընգարձակման հասմար: Ես յեցէ՛ք, լաւ նայեցէ՛ք ու տեսէ՛ք, «Արարատի աէզ կոտարին» թշնամի մահիկը կը ծածանի, շարունակեցէ՛ք ձեր ը թացքը. առանց ողջամիս ինճագիտակցութեան գալու ել՝ դարեր կրեայ ծածանիլ մահիկը իր յաղթախառն հեզմանովը:

Հայ հոգիներէ, հայ հորիզոններէ հեռու վտարեցէ՛ք քէնն ու հեռը ու թրքի դքօշ-սուգի գրօշը կը նահանջէ քիչ տարիէն:

Սթափեցէ՛ք. հայ անհատ, հայ ընտանիք, հայ հասնքներ, ամենայն հայեր, Վի թշնամի լաթ մը վեհասփաւ լերան գագաթէն ակր ապիշ մեզ կը գիտէ վախազգե իկ ու նենգ ինզուքով:

Տխուր են մեր վէճերը նահասակներէն եւ աննախընթաց սառապաններէն յետոյ մանաւանդ: Մեր վէրքերը չգոցած, ինչո՞ւ նօրեր կը բացուին: Ինչո՞ւ հայը՝ հայուն գէ՛մ երակ կը բանայ, աքգեօք առատ է մեր ազգին արիւնը, ո՞վ չգիտեր հակառակը, ԽՆԱՅՈՂՈՒԹԻՒՆ ԱՐԻՒՆԻ:

Սեւիայն ազգը ձեր հաջրուածներէն կը տկարանայ, ձերն է ԱՆ, արիւնող մայրը ամէնուս մայրն է, ու յետոյ թշուառ կիները, մանուկները, աննեցուկ ու անհաց:

Դուք վի՛նը աւելի կը խորացնէք փոխանակ լըտանգի կարմիր լապտեր մը դնելու առջեւը. հակառակորդ ճակատներէն գրեթէ միեւնոյն յանկերգը, յոյն սղաղակը. մահ, կռիւ, դաւաճան, մատնիչ... որո՞ւն կ'ըսէք, ո՞վ որուն կ'ըսէ, պատասխանեցէ՛ք Կայէններ, հայ կրկին Կայէններ:

Ո՞վ է հրահրողը այս եղբայրամարտ-ազգամարտը. որովհետև շահուն կը համապատասխանէ արդեօք ատելութեան շարունակումը. թէ որ հացի խնդիր է, ինչպէս ըսողներ կան, թող յայտնուին բացէ ի բաց ու լիառատ կենսաթոշակ ապահովենք իրենց, որ հանգարտին: Եթէ գաղտփարի, ըմբռնումի պայքար է, այս պէս չ'ըլլար:

Ասիկա պայքար չէ, այլ կռիւ, ատելութիւն պատերազմ է տխուր տեսակէն. արդարութիւնն ու իրաւունքը կռիւով չե՞ն հաստատուիր:

Մեր անձնական հարուածներովը մեզի կը գլտորենք արտասահմանի մէջ և թշնամին այս շարժանկարին՝ վկան է, հանդիսատեսը, հրճուողը. մեր գաղթաշխարհի շարժումներէն ու էէ՛ մանրամասնութիւն չվրիպիր իր աչքէն, ո՛չ ալ մանուսանդ իր «դրացի» Հայաստանի շարժումները. վկայ, իրենց ըրած առարկութիւնը կարմիր մայրաքաղաքի մէջ, Հայաստանի դրօշին վրայի Արարատի նկարին մասին և սրամիտ թէ երկմիտ՝ պատասխանը որ ստացան:

Ե՛ղք, այնքան դժբախտութիւններէ յետոյ այս հարուածներն ու անարժէք կռիւները. դեռ զօրաւոր կ'զգանք ինքզինքնիս. այո՛, զօրաւոր այնքան, որքան կրնայ ըլլալ ազգ մը ինքն իր հետ մենամարտելու, ըմբշամարտելու համար:

Չ'ըլլա՞յ թէ ասոնք ռազմափորձեր! ըլլան, վարժութիւններ ներքին ճակատի վրայ, արտաքին ճակատէն յանկարծակիի չգալու համար. կը կարծէ՞ք որ կը կատակեմ, վստահ եղէք որ կը սխալիք:

Այս ձև պայքարներէն շատ քիչ դրական արդիւնք ու շատ աւելի ժխտական՝ կ'ստացուի: Սխալները, մինչև ե՛րբ և ո՛ւր պիտի տեսնեն: Պառակտիչներու միաբանութիւնը, թո՛ղ պառակտուի. փոքրու-

կազմներ, հունձեր ձեր դեմ պիտի ըլլայ:

Մեծեղ արիւն թափողները պարտական են հաշու թեան, վճարօրին գոնգակ կացութեան մէջ պիտի ըլլան:

Մեր ազգը աջ ձեռքին աւ ձախ րոտքին վրայ փուշեր ու ի. գժուար կը քալէ, ձախաւեր կը գործէ:

Անիշխանութիւնը, մեր ներքին գործերուն մէջ ասանձորձակ կ'արշուէ (ճիշգը՛ կ'իշխէ):

Ո՞վ ալ ըլլաք հայ եղբայր-քոյր, վանեցէ՛ք այն որ ձեր մեջ, ձեր ազգակցին մասին ատելութիւն կը սերմանէ. մի՛ ձգէք որ ձեզ քչեն, դիմագրեցէ՛ք, ինչ անուսով ալ ձեզ կոչ ուզղեն: Հեզեզին գէ՛մ գացէ՛ք, մի՛ քայուիք քարքեր սակայն ձիւզգ կարծիք տեսնալէ, տակեզո՞՞մ ո՛ւրներէ ձեռո՛ւ:

Մէկզմէկու նկատմամբ կը մենամարտին միշտ կիրքն ու գատողութիւնը, երբեմն կիրքը յազթական, յաճախ ճշմարտութիւնը վերաւոր:

Անքաղաքավարներ. կարեղի չէ՞ մէկուն խօսք հասկցնել առանց կնքահայրութիւն ընելու (աւանակ, ձի, ջորի . . .) ժկրտելով անիրաւօրէն հակառակորդը:

Ջօրաւոր եղբայրական հոտանք մը անցնի մեր երակներէն. գիտնանք իրարու յարգել ու նուազագոյն վիճինք, կիրթ վիճինք. ազէտ ժողովուրդներու նման բարձրաձայն ու հայոյանքով և կրքով չ'արտայայտուինք, կարծե՞ս երգուած ըլլայինք հակախօսողնիս խլացնելու կամ ոչնչացնելու:

Սրամտութիւններ, տեղին դիտողութիւններ կան, որոնք հազար հզօր ու գունաւոր! հայոյանքէ աւելի բան կը հասկցնեն ու կ'ազդեն ալ. գէչ բառը, կը քրքրէ:

Ազնիւ ու կիրթ վիճաբանութիւնը հակառակօրէին յարգանքը կը հրաւիրէ վիճողին կարողութեան

և արժանիքին վրայ, մինչդեռ հայհոյելով՝ իր ատե-
լութիւնը, արհամարհանքը, նոյնիսկ որոշ պարագա-
ներու՝ վրէժը:

Վիճաբանութիւնը ո՛չ կտիւ է, ո՛չ ալ պատերազմ
այլ տարբեր գաղափարներու՝ մտածումներու փոխա-
նակութիւն, պարզում, երկու անհատներու կամ հատ-
ուածներու միջև:

Մեր վէճերը միտուած ուժեր են:

Ամէն ձեր գաղափարներուն հակառակ կամ կի-
սահակառակ եղողներուն պէտք չէ պատերազմ յայ-
տարարել: Իրաւունք տուէք վիճողին (ըսէ՛ք, իրա-
ւունք ունիս 3, 7 անգամ, իրաւունքով լեցուած մարդ) ու յետոյ մէտայլին միւս երեսն ալ ցոյց տուէք, բացա-
տրեցէք. այսպէսով մէկ բառով միայն կարելի է ա-
ւերակի վերածել անոնց փաստարկութիւնները: Շատ
լոյսը կը շլացնէ աչքերը, ճառին երկայնն ու կարճը
իմաստը կը մթափնէ, աղմուկին շատը կը խուլցնէ.
ինչպէս շատ հաւեր խուլցած են վէճերու աղմուկէն:
Ինչպէս ոչ ոք մեր ներկայութեան չ'ըսեր այն որ մեր
բաղակայութեան կ'ըսէ, նոյնպէս ալ կոլսակցական-
ները վիճարանութեան ատեն կ'ըսեն այն որ չեն
ծածկեր. երբ մինակ մտերիմներու հետ մնան, հակա-
խօսողին ինչ, ինչ կէտերու մէջ իրուացի ըլլալը
կ'ընդունին, սակայն երբե՛ք անոր քով: Այս ճշմար-
տութիւնը ամառ կէսօրուայ արեւի պէս պայծառ չէ՞:

Երբ երկու տարբեր կուսակցականներ իրարու
մօտենան որոտումը չ'ուշա՛ ար, ձիչդ նման ամպերու,
նաև . . . կ'իներու!:

Կուսակցականներէն շատեր չեն ձգտիր բարձրա-
նալու, իմաստուն ըլլալու, այլ իրարու արժէքը պակ-
սեցնելու տենդագին աշխատանքին կը լծուին իմաս-
տակներս. անկարողութեամբ:

Հայե՛ր, թանկագին, կենսական կարեւորութիւն
ունեցող տարիներ կը կորսնցնենք. իրար ծեծելով,
իրար ատելով, իրարու արիւն մտնելով. կը բաւէ՛,
կեցէ՛ք:

Ասելութիւնը ազգի մը մէջ շատ կորով կ'սպա-
ռէ ամէն բանէ աւելի:

«Ասելութիւնը ռազմանիւր մըն է որ պէտք է միայն
քննալիին վերապահել ու եղբաւր՝ եղբօր միջեւ պէտք
չէ սպառել»: Յ. Ս. Մ.

Հակառակորդ ճակատները կը կարծեն (մանա-
ւանդ մին ազգը դէպի լուսաւոր ապագան առաջնոր-
դել. սակայն այս ընթացքով զրկարաց կը դիմենք
վտարարուող ին՝:

Ինչո՞ւ իրարու թշնամանալ, չ'ունի՞նք թշնամի
սեւեռարիք մեզ դիտող, ուսումնասիրող, ու մէկ ա-
նուն ունենանք փոխանակ կուսակցական-հայրենակ-
ցական անուններու, Հայ և Հայրենիք:

Ի՞նչ է այս տարօրինակ ուղին որ ընդգրկած էք,
որ արդիւնքին կը մտադրէք հասնիլ այդ կերպով
թշուա՛ն ազգակիցներ, թշնամին չէ՞ որ կը հարուա-
ծէք այլ մեր յոյսերը. բացէ՛ք նիւթական աչքերնիդ,
նաև հոգւոյ, սրտի, մտքի, ճանչցէ՛ք իրարու յետոյ
գործեցէք: Ամենք մեզ կը դիտեն, ասիկա սպեցե՛ք
մտքերնուդ մեկ անկիւնը:

Իշխելու ծարաւը մեծ համեմատութիւններու ու
վտանգներու հասած է. շատեր կան որ մեզր ունին
լեզունին վրայ ու թոյն սակը ու կը խաբեն ոճանց
վայրկեան մը, շատերուն ընդերկար:

Շատեր գերիշխանութեան ի խնդիր երբեմն այն-
քան յառաջ կ'երթան որ հակառակորդին կը նախան-
ձին, անարդար կասկած կ'ունենան անոր լաւ ընթաց-
քի մասին և արիւնոտ գործեր կ'ընեն իրենց գերա-

զանցութիւնը սպտոցուցանել կարծելով ու երբեմն որ եղբայրական քարոզ՝ եր կ'արեսասանեն չեն կրնար նոյն իսկ իրենց մէջ եղբայրաբար սպրել. կ'արեամարեան ուրիշները բարձրորէն՝ ու բոլոր դէմերնին ելլողներուն մեծխօսիկութիւններ կ'արձակեն:

Ո՞ր դեւը իր լայնածուալ արզալ գէն՝ անձրեւեց այսքան ատելութիւն մեր մէջ:

Հայութեան մէջ պիտի յաղթանակէ այն որ գիտէ ինքզինքը ինչի տուած ըլլալը, տեսապէս ու լրջօրէն:

Կառավարութեան իրարու նկատմամբ յուշագիրներ տալ, ուր յոնքերը արդէն այնքան դիւրաւ կը պոստին օտարին հանդէպ, պէտք է դադրին:

Բոլոր երկիրներու օտարներուն համար յարանուանական կամ կուսակցական հայ գոյութիւն չ'ունի, անոնք ամէնուս մէկ անուն կուտան, հայ, ուրեմն ըզգուշանանք մեր գործերուն մէջ. հակառակորդնիս հարուածել կարծելով մեր ազգին գլխուն լախտ մըն է որ կ'իջեցնենք արուշօրէն (բառը արժանի է իր տեղի):

Արտասահմանը ճառախօսութիւն, վէճեր, կոիւ. կրկին ճառ, վէճ, կոիւ. վերստին ճառ, վէճ, կոիւ. դարձեալ... արդի՞ւնքը, երկրի չըջագիծին չափ խոշոր գէրօ մը:

Կուսակցական պետերը որոնք որոշեւ երբեմն բարձր մտային կարողութեան տէր են գիտեն արդի Հայաստանի ճշգրիտ վիճակը, սակայն կը պատկերացնեն զայն ճշմարտօրէն մինչև հոն ուր իրենց հատուածական շահը չ'ոտանակութիւնը. անկէ անդին խենդէ մը աւելի ազատ են, պատկերացնելու, գրելու, բացատրելու, ճառելու, ինչպէս որ կ'ուզեն:

Քանի մը պարագլուխներ հերո՞ս են թէ աւազակ. իրենց քաջագործութեանց առնթեր քանի՞ ոճիրներ.

ճիշդին քով ի՞նչ սխալներ. ոմանք հերոս, ոմանք ալ աւազակ կ'ըսեն. ինչպէ՞ս կչնուի:

Երբ ամէնքը դէպի հոսանքը կը թիավարեն, հոսանքի դէմ թիավարելը ո՛չ թէ յանդգնութիւն, քաջութիւն է, այլ «դաւաճանութիւն», «ոճիր»!:

Այն որ եղբայրամարտ չ'ուզեր պէտք է մէկուսացնել:

Շատեր, իրենց մեծ անուններուն տակ նեղ ճակատներ ունին (թերեւս նանիբէ...): Կը խօսին ճերմակ (և՛ բոլոր գոյներուն) ջարդերու մասին, նոր սերունդին բայց վայրկեանի մը համար միայն օրուան մէջ. մնացեալ 23 ժամ 59 վայրկեանը, անբաժան ընկեր! սուրբ անմոռանալի վէճերով են «կլանուած»:

Սխալեցա՞յ, այո՞. ո՛չ:

Այսօր բարոյապէս իրար կը ջարդեն, նիւթապէս ջարդուելէ յետոյ թշնամիէն, ու բոլոր մեծ հայերու և նահատակներու գերեզմանները կը դողացնէ մեր թշուառ ազգին, թշուառական վիճակը:

Մեծութիւն մը չ'մնաց կանգուն զգուշի ջարդէն. օրինակ կ'ուզէք կաթողիկոսէն մեծ բանաստեղծները, բժիշկներ, գրագէտներ, չակերտաւոր զօրավարներ: Չանազան ճիւղերու մէջ կարող հայեր ունինք, սակայն: քաղաքական ճիւղը տկար է, դարերու վախճանութեան պոկ ստին համար:

Լեզուով, վարքով ու բարքով արարացած երիտասարդներ կան Սուրբոյ մէջ, քոյրեր կան ազատուելիք. այս մասին պէտք է յատկացնել ճիգերը, կորովները:

Բայց ո՞ր մտրմինը, ո՞ր կազմակերպութիւնը կ'ուզէ ստանձնել այս գործերը. ոչ ո՞ք, մէկը. այն ատեն միւսը ա՛ պատճառ պիտի հակառակի ոչ թէ գործին համար, այլ իր հակառակորդին ընելուն ու իր

նախաձեռնարկ եղած չ'ըլլալուն պատճառով: Դեռ մինչև ե՞րբ միահամուռ մեր ձայները մեր ականջներուն ու սրտերուն ու նահատակներու հոգւոյն համար պիտի չ'երգեն բարձրագոռ ու արտասուախառն հրճուանքով «Եղբայր ենք մենք»ը բանաստեղծին, ո՞ր օրուան կ'սպասենք, մինչև ե՞րբ սպասենք: Նահատակներու հոգիները կ'երգեն շարունակ մեր խլացած սրտի ականջներուն եղբայրութիւն, այսպէս են վշտի չեղտերը այն մեծ հոգիներուն, որոնք բազմած են գազաթներու վրայ, ուր մենք ղժուար կը հասնինք: Անոնց անշահասէր զոհողութիւնները չեն ենթարկուիր կասկածի շուքերուն: Տարագրութեան ու ջարդի ժամանակ եղբայր էինք ու երգեցինք ղէպի մահը յառաջանալէն. սև ղէպերու սպասենք եղբայրանալու համար, ըսէ՛ք: Ուրեմն այսօրունէ սկսինք երգել մանուկէն-ծերը ու խաղաղութեան ծիրանի գօտին թող ծագի ամէնուս եւ պայքարներէ քրտնած ճակատնիս սրբենք:

Հեռուէ՛ն, մշուշներու մէջէն կը նշմարեմ միլիոնէ աւելի անուանի ու անանուն նահատակներու հսկայ ու լայնածաւալ բանակը, որոնք մեզ գիտեչով, միլիոն աջ ձեռքերնին մեզի երկարելէն ու ցուցամատնին սպառնական շարժելով կը հասկցնեն. «նահատակուեցանք, որ դուք ապրիք, հայ ապրիք, եղբօր նման ապրիք, ո՛չ թէ իրար ուտէք, հալածէք. փոխանակ՝ թշնամին. մեր աճիւնները կ'անհանգստացնէք ձեր աղմուկով. թէ որ չ'ուղղուիք, մեր նահատակի ծանր ու չանթիչ անէծքը վրանիդ կրակ պիտի անձրեւէ»:

Փոթորիկ կամ հեղեղ չէ, այլ ջրհեղեղը կ'սպառնայ արտասահմանին:

Ձանգակը զարնենք. զրօսանքը՝ լրացաւ, ժամ է դասարան մանելով կանոնաւոր գործի սկսելու: Դա-

սարսն մտէք պարոննե՛ր, զրօսանքը լմնցաւ, զանգակը չէ՛ք լսեր: Եթէ չ'իմանաք. ճիշտ, աղաղակս, աշխարհի 3/4 մասի ջուրերը (միւս մոլորակներուն պէտք չկայ) տրամադրութեանս տակն են ձեռքերս լուալու. սակայն Պիղատոսը քննադատող եմ, ուրեմն չեմ լուար . . .

Ձմեռէ՛ն ետք զարուն կուգայ. հայ-ձմեռին (ջարդ, տարագրութիւն, վէճեր, ատելութիւն) դեռ զարուն չյաջորդեց (համաձայնութիւն, միաբանութիւն):

Ձմեռը երկար սեւեց. 1935ի գարունով, պէտք է հայ-գարունը սկսի.

ԱԶԳ - ՀԱՅՐԵՆԻՓ

«Տնաբուսած ժողովուրդ, արեան բաղնիք տեսաւ,
անկեանյարմարն եր իր արդի դրութիւնը»:

ՖՐԻՏՔՕՑ ԱՆՆՍԷՆ

Չափազանց զոհ եմ հայ ծննդ ըլլալուս, հաւկա-
ռակ զաւս անպատեհութիւններուն, եթէ սահմանուած
խնկ-ըլլալի ս-րիչ ազգի զաւակ ծնելու, կ'ուզէի հայ
ծնիլ, նահատակ ազգի զաւակ ըլլալ անզոյգ ու եղա-
կի պատիւ է ինձ:

Հայ ազգը, ազգերու ոտտիումն է. կայսերական
հպարտութիւն կ'զգամ հայ ըլլալուս, ու սէրս հայուն՝
հորիզոն չունի:

Հայրենիքիս հանդէպ երկու ուղղութիւն չունիմ.
ո՛չ ալ պետիւն ու մօրուքին միջեւէ: ասիլ կ'ուզեմ.
«Հայրենիքը ամէն բանէ վեր»:

Մեր «գժոխքը» նախընտրենք, քան օտարին
«հանգստաւէտ դրախտը» ուր չոր պատան իսկ աման
հացին, նախանձով, չկամութեամբ կը դիտէ օտարն:

Թէ որ այս օրերը մեր հայրենիքին ու (ը՛կար-
ձակման) քիչ մը դէմ են, դարերը մեզի թեր են ու
հայերս ա՛լ չե՛ք կորսուիր կամ գերի ըլլար:

Հայրենիքիս մասին չեմ ուզեր ճշմարտութիւնը
վարագուրել. արդի Հայաստանը դրախտ չէ (ո՞ր եր-
կիրը դրախտ է ու կրնա՞յ ըլլալ) գժոխք, երբե՛ք չէ.
լուս ու հեռատես աշխատինք սիրելով հայրենիքը
ինչպէս որ է, չ'սպասելով սիրելու որ մեր ուզածին
պէս ըլլայ. աստիճանաբար ամէն բան կը կատարուի:

Աւերակ Հայաստանի մէկ մասին վրայ շինարա-
րութեան ու ապրելու ջանքեր կան (չմտնանք մանա-

րամաս ութեանց մէջ), կ'օն իմէ չկան, կ'ան. ուրեմն
կը շարժին: Շարժումը կեանք է: Հայաստանը ամէն
բան է. գաղութները գրեթէ ոչինչ, արդ շատ լաւը
փնտռելով, յուսեցոյնին կը հանդիպինք:

Կը խորտի վիւնիկի նման Հայաստանը. ինքն ի-
րեն. կը տքնի, կը շինէ, կը մտածէ, սակաւ ինչ ալ
կը ժպտի:

Շատ քաջալերուի ք մեր ազգին մասին ու բնա՛ւ
չյուսահատինք:

Մաայ չէ մեր ապանին այլ արեւափայլ:

Կարելի եղածին չափ օգտուինք սեղծուած կացու-
րեցն:

Այսօր ազգային վերակերտումի սկիզբն է. շի-
նենք, միշտ արթուն մնալով:

Հայաստանի մասին գէշ խօսիլ-գրելը գարչելի
ճիգ կը պահանջէ. կը նմանի այն զաւկին, որ մօրը
կաթը թոյնով կը փոխարինէ: Ճի՛շդ թէ սխալ. տա-
ջի՛նը, երկր՞որդը. ըսէ՛ք. լաւ մտածելէ յետոյ:

Ամէն ճշմարիտ հայու սրտին մէջ կուռք մը բող-
մած է, Հայաստանը, որուն կը սիրէ բարձրօրէն, խո-
րապէս, կրօնական երկիւղածութեամբ:

Ոչինչ կարելի է ճակատեցնել հայրենասիրու-
թեան դէմ, որուն վաճանք սիրան է:

Սիրենք մեր բոյնը ու իր արեւը և այս զոյգ
սէրերով ըլլանք մէկ օղակը հաստատուն ազգ-չըզ-
թային:

Իրողութիւնը յաւիտենական չափեր վաղը, փո-
փոխութիւններ, պատեհութիւններ պիտի գան, գիտ-
նանք պատրաստ գտնուիլ:

Բոց մը սկսած է բարձրանալ Արագածէն, որը ա-
խորժատենչ երախները կ'այրէ ու կը տոգունէ կար-
միր բնազդները:

Նայեցէք հոգւոյ աչքերով տոյն աստղին, որ կը փայլի մեր ապագայի երկնակամարին վրայ: Իրականութիւն մը կ'ապրի այնտեղ. ամէն նոր ժամ մեր երեսին կը գոռայ. աշխատեցէ՛ք, համախմբուեցէ՛ք, ձեր ազգին ուժին վստահեցէ՛ք ու կը յաջողիք:

Մեր ապագային սերմերը ցանուեցան ներկայ Հայաստանի մէջ ու արգէն հունձքը կ'ածի. պատրաստուինք մեր ապագային, համախմբուինք ու զօրանանք:

Հայրենիքին մասին պէտք է անզօր չըթնարով խօսիլ, ո՛չ ալ թոյլ գրչով գրել. պէտք է աչքերու բացով դիտել, ու սրտի երջանիկ տրոփիւնով ուրախանալ:

Բուն հայրենասէրին հոգին կը խայտայ հայրենիքին յարուսթեամբը ու սիրտը կ'ուլայ արտասահմանեան վէճերով: Անխառն սիրով դիտել Հայաստանը կը նշանակէ գանդաղօրէն գինովնալ:

Հայ ազգին ծոցը լի է հայրենիքին համար ոգի ի բռին աշխատող զուակներով. բայց հազուագիւտ է գտնել անոնց մէջ անդուլ ու անաղմուկ գործողները, որովհետև այս շրջանը մե՛ պատմութեան ամենահամեստն է ուղեղով ու մարդով:

Ժողովուրդը թող հետեւի իր սրտի խորհուրդին, հայրենիքի մասին, ո՛չ թէ ուրիշներու օրոնքին: Ամէն հայ անուն ունեցող այս բաները երկու սնգամ կարգալու, կրկին անգամ լսելու, զոյգ անձերէ իմանալու պէտք չ'ունի. դիտէ:

Ո՛վ հայրենիք, մեծ երկունքով եկար. ու չ եկար, փոքր եկար, դարձեալ անսուշ եկար: Վերածնանք ուրեմն և ախար դեռ, սակայն մօտիկ ապագային ո՛չ մօտ, այլ մօտիկ) պիտի ընդլայնին սահմա՛ները հայրենիքին, թերեւս առանց մարդկային զսնդուութեան:

մարդօրէ չեմ, ո՛չ ալ ապագայասե-գուշակ. միայն հաւատքս կը վկայէ այդպէս:

* * *

Ազգովին գոռն տուինք պատմութեան գիշերին ու յաղթեցինք, մութնուլունն ալ անցաւ, հիմա աւրեւածագ է. դէպի զէնիթ-կէսօր ճամբայ ելլենք:

Միայն թէ չ'աճապարենք, աճապարանքի արդիւնքը կիսկատար կ'ըլլայ:

Մարմնակրթանքը հայրենիքին մէջ զինւորական կրթութեան հոմանիշ դարձած է. ինչո՞ւ արտասահմանի մէջ ալ նոյն ուղին չ'ընդգրկուի: Մեզի պէտք է ֆիզիքական առաջնութիւնն ալ, մտաւորականին, հոգեկանին աւընթեր:

Հայրենիքը կիսավայրենի ցեղերէ շրջապատուած է, որոնց կարելի է յաճախ ուժ ցուցնելով խօսիլ. ուժին պէտք է կարելու ուշադրութիւն դարձնենք, որպէսզի ասկէ յետոյ չ'աժեմ ազգեր մեզ տիրելու, հարստահարելու առիթը, բաղդը չ'ունենան: Ու մենք ալ մեր մտային ու տնտեսական գերակշռութեամբ հանդերձ դժբախտութիւնը չ'ունենանք, խոնարհելու թուրքին, քիւրտին, լազի՛ն ու . . . խա՛ղին առջև (կատակ չէ՛ վերջին բառը):

Բարիզի մէջ զինւորական-կամաւորական նոր շարժումները գոհունակութիւն պատճառեցին, միայն մէկ մութ կէտով. անոնք կը պատրաստուին ո՛չ թէ ինքնաբերաբար այլ երկրին քաղաքականութեան մղումով, օտարը՝ օտարի դէմ պաշտպանելու:

Հայ ունեւորներ երբ ձեր զուակները զանազան համալսարաններ ղրկէք, մի՛ մոռնաք նաեւ զինւորական դպրոցները. նոյնիսկ պէտք է «պուրս»եր յատ-

կացուին այս նպատակին:

Ասկէ յետոյ մեր ազգային պատմութեան նշանաբանը պէտք է ընենք. «ոտքի՛, դրացի ազգերուն սուշե» այսօր, վաղը, միշտ:

Մինչև 5-15 տարի ոչ մէկ բռնի միջոցի պէտք չէ դիմենք թշնամիին դէմ. վրէժը սրտերնիս սպասենք. ու գիտենք մեր եզրայրերուն ու զաւակներուն մեծնալը: Գիտնանք համբերել, այս՛ գիտնանք տկարի գիտակցական համբերութեան օգտակարութիւնը:

Հիմա մենք ծնկաչոյ ազգ ենք (տասջ պոսկած էինք) ջանանք ոտքի ելլելու քիչ տարիէն, ոտքի չ'եղողը մեծ չէ: Մեր ուժերը անցորդներուն չցուցնենք: Մեր գեթախտութիւնները լաւ խորհրդատուներ են. չմոռնանք երեկը որ նաև վաղը կրնայ ըլլալ:

Մեր ազգային պարտականութիւնն է շատնալ և ուսանիլ անձայն: Խօսքերու որոտումով չ'սպառնանք ոչ ոքի, հեռու ցուցարարութենէ, կեղծ արտայայտութիւններէ. ինչո՞ւ պարտապ տեղը փոշի բարձրացնել: Տաճիկը կասկածոտ է մեր մասին ու հանդարտ չ'ըլլար կասկածոտք. կասկածոտութիւնն ալ գէշ պատիժ է. արդ կը բաւէ: Ողորմելի խելագարներու նման յանդուգն ու անկարգ չխօսինք:

Շատ ձրիօրէ՛, կ'ենդադրենք որ հայութեան մէկ մասը չ'ուզեր անկախութիւն կամ ընդունակ չէ անոր, անկախութիւն, ազատութիւն բոլոր կ'ուզեն. երիտասարդն ու ծերը, գիտունն ու ագէտը, ատողն ու հիւանդը, ուժովը և տկարը, հարուստն ու հասարակը, յեղափոխականը, պահպանողականը, բոլորը, բոլորը, ու միշտ:

Հայերու ճակատներուն կը կարգանք, հաւատք, կասկած, վրէժ, քաջութիւն, յուսալքում. ջնջենք երկրորդ ու վերջին բառերը:

Վերջին յիսնամեակը շատ խճողուած է գէպեհաբով, մեր պատմութեան կաւ շրջաններէն մէկն է. կարկուտ ու ձիւն պատահասներ զարմանալի արագութեամբ, կործնե տեսարանը պարտապ չձգելու համար կարգադրուած, զգրգեցին մեր հօգին, սասանեցին մեր մոռմինը, սարսեցին մեր միտքը, ցնցեցին, քունն երկրաշարժի նման, մեր անախտութիւնը: Յուրե՞րք մի ահ է եկեր ու եզակի, միշտ յոգնակի գալ կը սիրէ:

Կէս դարու մէջ տաս անգամ արիւն տեսաւ մեր ազգը. արիւնի ախոյեան աշխարհիլ. Գիտնանք չմոռնալ ԱՐԻՆՆԱԳԻՆ ԴԱՍԵՐԸ:

Չկայ ազգ մը որ առնուողն միւսներուն հաւասար չ'եկատէ ինքզինքը: Չկայ ոչ մէկ մեծ ազգ որ միւսներէն գերազանց չ'սմարէ ինքզինքը: Հայ ազգը իր մեծ սառապանքով խախտեց ազգերու այս ըմբռնումը ու եղաւ զերազանցը:

Կիրքերու յուզման պահուն (ընդհ. պատերազմ) մեր ազգին ճակատագիրը Պրոպատիկէի աւազանը նետուեցաւ ու կիսովին բուժուեցաւ. վերապրեցանք պարագաներու տարօրինակ ու հրաշալի զուգադիպութեանց շնորհիւ: ԱԶԳՈՎԻՆ ՅՈՒ ԴԱՐՉԱՆՔ. օրերնիս ծագեցաւ, կիրակին ալ հեռու չէ: Հայեր ուրախանանք, իրենց փափաքին կէտին հասած մարդերու, գոհունակութեամբ խնդանք:

Մարդու բնաւորութիւնը միշտ մեծ, ու տարօրինակը կը սիրէ, անկարելիութեան սահմանները կը խիզախեն սմանք, չմտածելով որ համեմատաբար այդքան մեծ կաղամբին եկեղեցւոյ չափ սան պէտք է եփելու համար:

Քիչով գոհանանք, աստիճանաբար, որ մեր յու-

սախարութիւնը մեծ չ'ըլլայ: Պարքս՝ եան երկիրները օրինակ առնել շատ կը սիրենք: Անոնք 15-20 տարուան մէջ մեկ հանգրուանով թէ 50-100 տարիէն զանազան հանգրուաններով այսօրուան վիճակին հասան:

Ոչինչ զարնող է աչքի արտասահմանի մէջ, քան ան կէս-կտարած ոգեւորութիւնը որ կայ հայրենիքի հանդէպ ժողովուրդին կողմէ. արդիւնք, մտաւորականութեան մէկ մասին դրական ու միւսին գրեթէ ժրխատական աշխատանքին:

Նիւթակոնի հսկաները անպակաս եղած են միշտ հիմա եւս շատ ունինք, որոնք չեն նուիրեր, ո՞ր օրուան կ'սպասեն. լա՛ւ օրերու, իրենց նուիրատուութեամբ կրնան հայութեան լաւ օրերու գալուստը արագացնել:

Հզօր! ոսկին կը դարձնէ գողին՝ պատուաւոր, խենդին՝ խելացի...: Նաև աւերակը՝ չէն, աղքատին՝ բարիք, թշուառին՝ օգնող. շատ դժուարութիւններ՝ դիւրիւն:

Հայ մեծ ու պղտիկ հարուստներ երկրորդ մասին գործածեցէք ձեր նորին վեհափառութիւն! դրամը: Անդուլ աշխատի ք, շատ պակասներ ունինք հայրենիքին ու արտասահմանի մէջ. արագ շատ ու լաւ աշխատինք որ շուտով յետամնացութեան անջրպետը կտրենք անցնինք, լայն ոստո մներով:

Շատ մը հարուստներու քսակը խոտոր կը համեմատի իրենց հայրենասիրութեան հետ, ինչպէս շատ մը կուսակցականներու խօսքը՝ գործին հետ:

Լեցուն սրտով, լեցուն հոգով, լեցուն մաքով հայեր ունինք, մեղք որ լեցուն քսակ չ'ունին. լեցուն քսակով հայեր ունինք, յաճախ լեցուն սիրտ չ'ունին:

Լնի-լեցուն քսակով հայեր ունինք, կէս-լեցուն սիրտ ու լեցուն միտք ունին. մխիթարութիւն! Ինչո՞ւ լեցուն սրտով, քսակով, մաքով հայեր չ'ունինք, ինչո՞ւ, անկարելի է այս երրորդութիւնը հայուն համար: Տուէ՛ք լիտատա ձեր մտքի ու հոգւոյ արժանիքներէն, առէ՛ք լի լի-առատ ձեր նիւթականէն ու մի վախճաք հարցնող չպիտի ըլլայ թէ այդ գրամը գիշեր-ցերեկ աշխատելով Լք հաւաքեր թէ անիրաւօրէն գիլզած նստած տեղերնիդ. քանի որ բարիքի, օգտակարութեան կը յատկացնէք:

Հայ գիտնականներ եթէ պաշպանութեան գիւտ մը ընէք, վերապահեցէք ձեր սզգլին համար. եթէ հայ էք իսկապէս ազգպէս կ'ընէք, անկասկած: Երբ զտհողութեան մեծագոյն ոգի ցոյց տաք, զանազան ժամանակներու թշնամիներու սուրէն ու վայրագութեանէն անցնող հայերը պիտի օրհնեն ձեզ:

Մարգիկ կան աճէն կողմ որ ամեն հանդիպածին կ'ուզեն ցուցնել ամեն միջոցներով, որ իրենք մտային ընդարձակ մշակում ունին. սակայն իրականութեան մէջ խախտած ուղեղներ են կամ պարսպ գանկեր, խստօրէն քննադատած չ'ըլլանք, թերեւս պարսպ են մէկ կողմով, ուղեղի աջ մասը լամ ձախը կը պակսի իրենց (երբ երկուքը միասին չէ որ կը պակսին): Ընթերցողը, ունկնդիրը գիտէ զանազանել խելաւը պ'որդապէս պարզ մարդէն:

Որքան միջակութիւններ կան, սարուկ փասքի, անուսի, որոնք կը ջա՛ան նշմարելի, ծափահարուիլ ժողովուրդէն: Ո՛վ ժողովուրդ քեզ կը նային թախանձանքով, շատ աքնած են. չնորհէ քիչ մը յարգանքէդ, քիչ մը հիացումէդ, թերեւս ուրախութեամբ ողողես գիրենք, թերեւս ուրախութեան մէջ խեղդուին! Երբ կ'անցնին անտես մի՛ առներ, անդին քաշուէ ու նիւ-

Թական աչքերովդ հետեւէ իրենց մինչև անյայտանալը՝

Գուն իրենց գործունէութեան միակ շարժառիթն էս, երբ չկատ կամ չյարգես ու չհիմնաս վրանին, ի բննց կեղծ խանդավառութիւնը կ'անհետի ու կը ձանձրանաս կեանքէն:

Ինքզինքնին ջաներ կարծողները հոգիւ կրնան գիշերը փայլիլ սատղերու նման: Շատեր ալ կան ուրոնք անօգտակար արձագանգն են իրենց լսած սաւ կայն շնասկցած խօսքերուն: Մեր պատմութիւնը քիչ արձանագրած է այսպիսի շրջաններ երբ կեղծ ազգասէրներ, կոյր անգիտակիցներ, աննկարագիր շահախնդիրներ շատցած են:

Մէկ կողմը, շւարջերնին իրենցմէ զատ յոյս չեն տեսներ միայն սև, մութ ու խաւար հակառակօրդ միւս կողմը անաչք կոյրեր, առ առաւելն միականիներ կը տեսնեն դէմերնին, բարոյական հիւանդութիւն մը կը կրծէ մէկ կողմին առաջ որդ շրջանակները, հիւանդութեան անո՞ւնը, անկարողութիւն, խտանուած կործանելու տենչին:

Մեր անկախ մտաւորականները, վանականներու նման սուանձնարանի կեանքը կ'ընտրեն. փոխանակ կրկէս իջնելով ինքզինքնին իրաւունքի նժարին մէջ նետելու:

Օտարացած հայե՛ր, դատեցէ՛ք ձեր ազգը, սակայն մի՛ դատապարտէք. տեսէ՛ք վէրքերը, դարմանելու համար, ո՛չ թէ արեւին ցուցնելու:

Օտարները անկուշտ մամոնայատէր են, որոնք համբոյրով ու խոստումներով մեր սիրտը բացին. յետոյ անխիղճ անտարբերութեամբ ճակատագրին գիրկը մղեցին:

20րդ դարու սամարացիներ քիչ մը խնամեցին:

Օտարը ոչ արհամարհենք, ոչ կու բորէն սիրենք, ոչ ալ վստահինք խօսքին:

Մեծ ազգերուն բարոյականը լայն սահմաններ չ'ունի:

Հիմա եթէ դարձեալ հետեւինք մեծ տէրութեանց ցուցմունքներուն, յանցաւորը միայն մենք կ'ըլլանք ու կրկնակի յանցաւոր: Ծաղկազարդի կիրակին Յիսուսը երուսաղէմ տանող կենդանին իսկ, ինկած փոռը դար եալ չ'իյնար: Նախօրդ սերունդը գրեթէ փճանալու վտանգին ենթարկուեցաւ. այդ ուղիով վտանգ կայ կարմիր լապտերը կախենք:

Ժողովուրդը գիտէ, սակայն կը մոռնայ. միշտ յիշեցնելու է: Ան եռանդուն ու խանդավառ է. բայց անխոհուն ու յաճախ անիրազեկ նաև լաւ չտրամաբանող: Կան մարդիկ որ գաղափար մը ընդունելէ ետք չեն հրաժարի անկէ երբ սխալն իսկ տեսնեն:

Այն հայերը, որոնք օտար քաղաքական բարձր շրջանակներու հետ յարաբերութեան մէջ են գիտեն ամէնքէն լաւ որ «օտարէն չկայ յոյս». սակայն առ այժմ չեն կրնար իրենց յարաբերութիւնները «խզել» ու ԱՅԼԵԻՍ ԳՈՐԾԻՔ Չ'ԸԼԼԱԼՈՒ կասկածը հրաւիրել: Մուրացկանը լուծանք միայն կ'ստանայ-կը շահի. աշխատաւորը, արծաթ ու ոսկի կը շահի. օտարէն բան չմուրանք:

Լսեցէ՛ք, մայրաքաղաքներու, նաւահանգիստներու, քաղաքներու ու աննշան անկիւններու հայեր, մեր ուժերուն վստահելով բանսնք դպրոցներ, կրթենք միտք ու հոգի. բանսնք մարզարաններ աւելի շատ ու կրթենք մարմիններ:

Սակայն ու մանաւանդ եւրոպական ազգերու առաջին իսկ կոչին զանոնք ճակատ չ'եկեմք, նպատակի

մը համար որ իրենց օտար է, բան չ'ըսեր, որ մեռնին, փճանան, քիչ տարի յետոյ մոռցուելու համար զիրենք գործածող օտարին երախտագիտական! յիշողութենէն. մենք «Թնդանօթի միս» չ'ուներնք ուրիշին տրամադրելիք:

Հերի՛ք է որքան օգտագործուեցանք Արեւմուտեան, մեր երկիրը Փոքր-Ասիոյ-Ասիոյ մէջ է, ուրեմն մեր ապագան ալ մեր հարեւաններուն հետ լեզու գտնելով կրնանք ածիլ ու գործնալ: Մեր ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԼՐԱՅԱԾ է. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍԿՍԵԼՈՒ ԵՆՔ. թէ որ զեռ չենք սկսած, կէս չըջան դէպի ա՛ջ!:

Օտարին ծառայելու բնութիւնը որ դարերու սովորութիւն է մեր կարողագոյն հայերուն, դարե՞ր պէտք են իր ուղիղ հունին - Հայաստանին դարձնելու, չաղախելու համար:

Ուժացած հայեր ալ կան որոնք ոչ մէկ փոփոք ունին մեր ապագային ու ո՛չ իսկ ցաւ մօտիկ անցեալին. Արիւնի լողանքը որ առինք իրենց բան չ'ըսեր... երբեմն «գարգոցած» ալ են: Մենք միշտ (մեր պատմութեան փայլուն ու տեղոյն ընթացքին) տուած ենք մեր ժողովուրդին ընտրանիներէն օտարներուն ծառայութեան. մեծ կորուստներ ի վնաս մեզի դարուցի դար: Մեր մտային կարողութիւնները միշտ սպաս դրուած են օտարներու ծառայութեան, զրկելով Հայաստանը իրենց կարողութեան օգուտէն, հին՞րը. չաւերս կը ճանչ անք զանոնք զիրքերէ, զբութիւններէ: Նորե՞րը կ'ուզէք. աչք ու միտք պտտցուցէք Յրանստայի, Անգլիոյ Ամերիկայի, Պալքաններու, Մերձ. Արեւելքի, Ռուսիոյ ու հոն ուր հայեր կը գտնուին և առանց բացառութեան պիտի գտնէք ամէն մարդի մէջ բարձրաստիճան ու տաղանգաւոր հայեր: Այո՛,

ճիշդ է որ հայ անունը կը բարձրացնեն օտար ազգերու քով, սակայն այդ խափուսիկ փայլ մըն է. հայութեան-Հայաստանին թերի օգուտ ունին: Ամէնանկողմնակալ ուսուցմասիրութիւնը կը բերէ այս վերջարանին:

* * *

Պալքաններէն յետոյ բաղդատութիւն մը հրեաներու հետ, որոնք մեզմէ փոքր երկիր ունենալով ու փոքրամասնութիւն ալ ըլլալով, աւելի հայրենասէր են քան մենք (զուցէ նիւթականով): Անոնց ընդդիմադիրները զօրաւոր պատճառներ ալ ունին հակառակելու, որոնք հետեւեալներն են, Ա.— Երկրին փոքրութիւնը (10,000 քա. քմ.) ու անհաւանակութիւն ընդարձակելու: Բ.— Գրեթէ 2000 տարի լքուած ըլլալով ժողովուրդին չորս հովերուն ցրուումը: Գ.— Փոքրամասնութիւն ըլլալին (1/3ը ընդհ. բնակչութեան): Դ.— Լեռնոտ ու աղքատ: Ե.— Աշխարհի հրեաները համախմբելու բոլորովին անկարելիութիւնը:

Հակառակ այս բազմաթիւ անյարմարութիւններուն, հրեաներու մէջ ջերմ հայրենասէրներու բանակներ կան ամէն կողմ:

Մեր ալ վիճակը մօտաւորապէս: Ա.— Հրեաներէն փոքրութիւ ըլլալով աշխարհի վրայ, երեք անգամ մեծ երկիր ունինք (անոնք՝ օճախ): Բ.— Հայութիւնը միշտ այդ երկրամասին վրայ գտնուած է: Գ.— Զախջախիչ մեծամասնութիւն ենք Հայաստանի մէջ ու նաեւ մաս չկազմող Ղարաբաղի, Նախիջևանի, ու այլ վայրերու մէջ, նաեւ դրացի երկիրներու մէջ հոծ գաղութներ: Դ.— Հանքերով լի: Ե.— Աշխարհի հայերը համախմբելու կարելիութիւն: Զ.— Բնակաւորեան սահմաններու

ընդարձակում կոսկրասի մէջ ու զէպի արեւմուտք:

Մենք 90 % առաւելութիւններ ունինք, հրեաներու՝ 20 % ին վրայ: Քանի մը տարիներ առաջ Երուսաղէմէն վերադարձիս, հրեայ մը հարցուց թէ թէլ-Ավիվ այցելած էի: Ո՛չ, պատասխանեցի: Ուրեմն բան մը չտեսած վերադարձեր ես ըստ: Հասկցայ որ այդ հայրենասէրին համար 50,000նոց (այն տանն) զուտ հրէաքաղաք մը աւելի սրտամօտ էր քան հսկայ 9 միլիոննոց Նիւ Եորքի 2 միլիոն հրեաները, 50,000 հրեայ, Հրէաստանի մէջ աւելի կ'արժէ քան 2 միլիոններ կամ 5-6 անգամ 2 միլիոններ դուրսը:

Իսկ մեզի համար գաղութները աւելի՞ կ'արժեն քան Հայաստանը ու մէջի հայերը, որոնք հիմն են, արմատն են, թթիւմօրն են մեր ազգին: Ի՞նչ ենք մենք, մօտ մէկ միլիոն գաղութահայերս 15 ու կէս! Երկիրներու մէջ ցրուած, 30, 12, 80, 10, 3, 100, 150, 60 հազարներով: Ճիւղեր ենք անարմատ, անհաստատ, անսպափայ ու մօտաւոր կ'հեռաւոր վտանգներու ենթակայ, հսկամէտ, ուզենք կամ փափաքինք, չուզենք կամ չփափաքինք, արդիւնքը մեկ է անխուսափելիօրէն. օրինակներ կան, սակայն օրինակը քիչ կը սորվեցնէ: Մեր կորսուած գաղութներու օրինակով փորձառու ըլլանք ու սերտօրէն կապուինք Մայր-Հայաստանի հայութեան, թէ ոչ վերոյիշուած վասնդները կրնան իրականանալ:

Առանց ինքզինքնիս գերզնոհատելու, համեստօրէն մեր կարծողութեան վստահելով աշխատի՛ք հայրենիքին ու գաղութներուն միացման ու պահպանութեան:

Կը հուսատամ սրտիս խորէն որ հայրենիքիս ամայութիւնները և բոլոր հողերը որ «գրաւուած» են կամ այլոց «կցուած», շատ նեղ պիտի գան բնակչութեան տնտեսին ու բոլոր հայորդիները որ կը ծնին

ու դեռ պիտի ծնին, պիտի ըսեն Մայր-Երկիրն. «տեղերնիս փոքր է. լայնցուր սահմանները, մեզի բնակելու տեղ տուր»: Հայրենիքը պիտի զարմանայ զաւակներուն առատութենէ: Ի՞նչ որ ահաւորագոյն օրեր տեսան. պիտի մենախօսէ «Ես որ չզլթայուած ու գերի էի, չէի երկնէք, ո՞վ սնուց զանոնք. ես որ լքուած ու անօգնական էի, ուրկէ՞ կուգան այս երիտասարդ ու թերը»: Հայրենիք քեզի պիտի գանք, քեզի կուգանք ալ, աւելի վերականգնելու, զօրացնելու համար. զաւակներէդ շատեր մեռան ու կը մեռնին քու երկընքէդ հետու:

Աչքս, միտքս, հոգիս բաց կ'սպասեմ ազգիս մեծ գարթօնքին:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Գ Ի Տ Ն Ա Ր

Տարեկեցներ, մտերմական խօսակցութիւն մը ձեռք հետ, եթէ կը փոփաքիք, չէք մերժեր չէ՞:

Նոր դարաշրջանի մը սկիզբն ենք 1915 - 1918 - 1920էն ասդին. ինչպէս գրերու գիւտը, թագաւորական հարստութեանց հիմնադրութիւնը: Նոր շրջանի ռահվիրան ներկայ սերունդն է. գիտնանք պարտականութիւննիս. մեր առաջնորդները մեծ նահատակներն են:

Գարերէ ասդին յուսահատութիւնը հայուն քոյր էր ու դժբախտութիւնը՝ մայր. ԱՍԿԷ ԱՆԴԻՆ յոյսը՝ քոյր ու բարեբախտութիւնը՝ մայր պիտի ըլլան:

Ապագան կ'արեւէ մեր հոգիները:

Հայութիւնը դարձուցած կռնակը անցեալին (առանց երբեք մոռնալու) կը քայլէ զինուորի քայլուածքով դէպի մեծ ապագան, դէմքը ողողուած հաւատքի յոյսով: Հայրենիքին կենդանի քայլերուն հետեւինք ու հպարտ սքանչացումով դիտենք մեր ժողովուրդին անօրինակ, եղակի կենսունակութիւնը:

Բոլոր ազգերու սրտամութիւնը անկումներու և վերելքներու շարունակութիւն մըն է. մեր այս շըրջանը վերելքի շրջան է, լուս գիտնանք:

Ան ճեւեբն ու մութ ամպերը գրեթէ ցրուեցան հայրենիքին արեւէն. աշխատինք մեր ազգին բարգա-

ւածման ու երջանկացման: Աննպատակ ապրիլը չափազանց երկար է: Ուժեղաւորենք հայրենիքը, երբ հիմա կողքսրի պէտք ունի:

Բոլոր լուրջ ու գաղափարապաշտ երիտասարդները հայրենասէր են ընտկանէն, հայրենասիրութեամբ միայն կտրող են լուս ծուռայել ազգին:

Շատ են հայրենասէր կոչուողները, շատ քիչերը արժանի են այդ անունին:

Երիտասարդութեան մեծ մասը ու է հատուածի մաս չկողմեր. ինչո՞ւ. անկասկած ո'չ մէկ հատուած իրենց գաղափարներուն 100 % չյորմարիր. թերեւս նոր երիտասարդական կուսակցութիւն մը պէտք է, զիրենք մէկ գաղափարի շուրջ միայնելու համար: Վէճերը ալիքներու պէս են մին կը դադրի, միւսը կը ծնի. ամէն ամիս, ամէն տարի խնդիր մը կը ծագի ու հայհոյանքը ընկերացած բիրտ ուժին հրապարակ կ'իջնէ. խորուող չ'ըլլանք, մեր տէրն ըլլանք, ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ ՆՈՐ ՃԱՄԲՈՎ Թող քայլէ: Հայրենիքի գաղափարը, սէրը պէտք չէ խոփանուի մանրամասնութեանց, վէճերու պատճառով. զանոնք չզոյնկատենք ու այնպէս աջակցինք հայրենիքի վերելքին ու մեծնալուն: Մեր հայրերը մութ քառուղիներէ կը քայլեն . . .

Երիտասարդութեան մէջ կնքուած մեծագին արժէքներ կան. փշրեցէ՛ք կնիքները ու օգտակարութիւն ունեցէ՛ք. անտարբերութիւնը, գործը տարիքոտներուն ձգելը միշտ օգտակար չէ, երբեմն՝ վնասակար: Ժամա՛ակ չ'ունին՝ք իրար ատելու. եթէ մեր հայրերու ընթացքը լուս է հետեւինք իրենց. եթէ չենք հաւնիր, այսօրուրնէ՛ նոր ուղի մը ընդգրկենք երիտասարդնեման ջատարար:

Անոնք թերեւս քիչ մը իրուուենք! ալ ունին վիճելու, կուուելու. չէ՞ որ հայրենիքին մէկ մասը ազատելէ յետոյ ամէն փոսաթիբութիւնները չյագեցան. շատեր արժանիքներու, բարձրութիւններու չտիրացան կամ տիրանալէ յետոյ զրկուեցան:

Անչափազօր հայրենասիրութիւն սրտնել մեծերու քով հազուադէպ է. իսկ երիտասարդներու քով, անբացառ, բողմաթիւ է. չափաւոր թափ երիտասարդին համար անիմաստ բառ է: Յիսուս մտնուկնեւրը ցուցնելով առաքեալներուն ըսաւ. «ասոնց նման անմեղ ըլլալու էք» ուրեմն կատարեալ անմեղ չէին: Մեծ մը դժուար թէ երիտասարդի՛ն չտփ յատակ, վըճիտ հայրենասէր ըլլայ. սակայն ամէն կանոն իր բացառութիւնները ունի:

Մեր դատին վճականօրէն մօտենալու առաջին հանգրուանները անցան քանի մը տարի տատանելէ յետոյ: Թրքահայաստանը թաղուած է ճիւղա, սակայն վաղը . . .

Մեր հայրերու սերունդը ինչ ինչ վճականութեանէ, հերոսութենէ, նահատակութենէ, անմիարանութեանէ ետք յաջողեցաւ կաակել մեզի (այն ատենուայ երեսայ-մտնուկներու) այսօրուան համեստ իրակա-նութիւնը: Նորերս կ'ընդունինք իրականութիւնը, կը սիրենք ու պատրաստ ենք պաշտպանել, ընդարձակել զայն Տիրոջ կամքով ու մեր մաքով, հուրով, մինչև այդ ներքին աշխատանք ու կարելի եղածին չափ համերաշխիլ առ այժմ. համոզուած եմ իրական ու տեւական համերաշխութեան անկարելիութեան. մարդկային բնութեան ներհակ է այդ. միայն մեծ դժբախտութիւններն ու աղէտներն են որ մեզի եզրայրական համերաշխութեան կը բերեն ժամանակի մը հա-

մար միայն, մինչև որ ազդեցութիւնը աղէտին կամ դժբախտութեան անմիջականութիւնը անցնի ու ժամանակը շատ բան փոխէ, մոռցնէ ու չյիշեցնէ:

Յաւ ու տանջանք շատ տեսանք, արթուն հսկենք հայրենիքին, միշտ հսկում ու մեր հայրերուն չյաջողեանք. մեր հայրերը շարունակենք (երկիրը ընդարձակենք): Մեր ուժերուն վստահինք ու օտարական չ'ըլլանք մեր ապրած դարուն հանդէպ. ճանչնանք օտարը, ճանչնանք թշնամին:

Ոչ ինքնախաբ ոչ ալ կէս-ինքնախաբ եմ այլ հաւատարմութեամբ ուրեմն ո՛չ խորերայ, ոչ ալ կէս-խաբերայ կ'ըլլամ երիտասարդութեան ըսելով որ նախասահմանուած սերունդ ենք, մեծ ու պատասխանատու գործ ունինք քան մեր նախորդ սերունդը (այն որ հիմա կը վիճի): Անոնք Հայաստանը ազատելու պարտականութիւն-հոգը ունէին. մենք զայն պահպանելու, մեծցնելու քառապատիկ պատասխանատուութիւնը ունինք ապագայ պատմութեան համար: Այսօրուան իրականութիւնը եթէ թուրքին կրունկին արժանացնենք, տասնեակ սերունդներ ու հնգեակ դարեր պէտք են սկսելու համար դարձեալ այսօրուայ ա. բ. գ. եմ (այսօրեքնը գ ով չվերջանար . . .):

Դարերը չեն ժանգոտած մեր Արմենական արիւնը, ոչ ալ մեր յանդգնութեան սափորը պարպուած է. վկայ՝ Դաւիթ պէկ, Անդրանիկ, Վան, Շապին-Գարահիսար, Մուսա-Լեռ, Արարա (ս.ը մնաց . . .), Զէյթուն, կամաւորներ, Ղարաքիլիսա (նոր օրերու Վարդանանց պատերազմ. Ա.ը հաւատքը-հոգին փրկեց, Բ.ը ցեղը, ազգը, մարմինը մնացեալ հատուածին):

Հայուն մարմինը անեղծ ու մաքուր էր միայն հոգին, ինքնագիտակցութիւնը թմրած էր քիչ մը. հիմա արթուն է, ընդոստ տեսկէն . . . :

Իրատես ըլլանք. երողենք առանց մեր երողները իրական կամ իրականանման կտրծելու: Իրատեսութիւնը աւելի ազգական է լաւատեսութեան քան յուսատեսութեան: Մեր 50էն վերինները կ'ուզեն ըլլալ ապագան ալ երբ այլեւս անցեալ են:

Մեծերը (հազուադիւրս բացառութեամբ) միջակութիւններ են. սոսկալի բան է միջակ ըլլալը: Այլրենք մեր կուռքերէն շատերը որ կարենանք յաւաջանալ:

Երիտասարդներ մեծ պիտի ըլլանք, հակառակ ամէն թշնամութեանց, պիտի վերականգնինք աւելի մեծ. մեր ապագան այնքան լուսաւոր պիտի ըլլայ, որքան խաւար, անորո՞ս ու սառապալից եղաւ մեր ազատագրութեան սկզբնաւորութիւնը: Մեր վերածնունդը տարագրութեան տրգասաւոր տատապանքներուն մէջ պատրաստուեցաւ. անջինջ, անմեռ, յաւիտենական ազգ ենք (յաւիտենականը մարդկութեան տեւողութեան չափով):

Թշնամիին հետ հաշուի նստող սերունդը մենք պէտք է ըլլանք, որովհետեւ հրամցուած բոլոր «վայելք»ները ճաշակած ու զգացած ենք. գալիք սերունդները ոչ մէկ բան տեսած, ոչ ալ զգացած պիտի ըլլան, միայն պիտի լսեն ու քիչ մըն ալ կարդան տխուր անցքերու վրայ. բուն իրականութիւնը այսպէսով իրենց աչքին ու մտքին շատ բան կորսնցուցած պիտի ըլլայ. միայն ականատես-վկայ ապրող սերունդս գիտենք ու կ'զգանք պատահածներուն տարողութիւնը, քանի զեռ ժամանակը, շատ մը անկիւններ ու խորտուրտութիւններ չէ մաշած-յղկած, չէ մոռցուցած, չէ ծածկած, չէ մեղմացուցած, ոչ ալ հինցուցած, ոչ ալ մոռացութեան գիրկը նետած:

Տառապանքը կամ կը մեծցնէ, կամ կը յուսահա-

տեցնէ. յուսահատներ կան արդ. անտարբերներ կրնան ըլլալ վաղը. ներողներ ու բոլորովին մոռցողներ կը գանուին միւս օր:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՅԸ ԳԵՂԵՅԻԿ ՅԻՇՍՏԱԿ ՄԸՆ Է. ԿԱՐՄԻՐ Ս.ՊՐԻԼԸ ԿՐՆԱՅ ՏԵՈՒՐ ՅԻՇՍՏԱԿ ՄՆԱԼ:

Ուղեղակեր գազան, հրճուէ որ ուղեղիկներ մեզ «չնորհեցիր»: Նորահաս ուղեղները դեռ խակ են ու տասնեակ տարիներու միջոց ու փորձառութիւն կ'ուզեն կատարեալ դառնալու: Քանի մը տարիէն մեր նախապատերազման քանակը կ'ունենանք, սակայն հազիւ տասնեակ տարիէն որակը ունենանք:

Գաղութներու մէջ ամեն բան, կատարելապէս գէշ կ'ընթանայ, հայրենիքին մէջ գոհացուցիչ. ծերունիներու յուզումով ու մանուկներու խանդավառութեամբ սիրենք մեր հայրենիքը. ազգայնական գաղափարի տէր մարդիկ, պէտք է որ ըլլան զօրաւոր մարտիկ. հայրենիքը սուրբ է, անիկա գթասիրտ մայր մըն է, որ երկնքէն մեր ոտքերուն տակ իջած է, ի՞նչ մեծ սէր, պէտք է զայն պաշտել, պաշտպանել:

Երիտասարդներուս առանց վրէժի կամ գոհացում ստանալու մեռնիլ արգելուած է. ինչ ալ ընենք միեւնոյն վտանգին կամ յաղթանակին կը վազենք: Կըրկնապատկենք քայլերնիս, ջանքերնիս հասնելու համար մեր արժանի վիճակին:

Հովանաւորուած ազգ մը չկայ որ չհաւակնի թէ անցեալին ուրիշ ազգերու հովանաւորող եղած է. սին փառասիրութիւնը անցեալի առաւելութեան կը մխիթարէ զիրենք ներկայի անպատուութենէն. հայը այդպէս չէ՛:

Շատ անգամ առանց օգտակարութեան մեր պա-

պերը կ'ոգեկոչենք ու կը գինովնանք անոնց փառքովը. հանգիստ ձգենք զանոնք. եթէ լրացնելիք պարտականութիւն մը ունինք, աշխատինք կատարելու ու ըլլանք մենք ալ յիշատակելի նախահայր մը գալիք սերունդներուն: Միտարանինք երկտասորչներս ու այդ միութիւնը սուրբ ու անքակտելի ըլլայ մեր յաջորդներուն:

Ապրիլի սերունդ, կարմիր սերունդ, արիւնսաներկ սերունդ, վրիժալատ սերունդ, ամէնը, ամէնը պէտք է մարզուին մանուկէն նորահաս երիտասարդը:

Գոնէ երեք տարուան կամաս որ շրջան մը բոլորեն հայ արիներու կազմակերպութեան մը մէջ. լուս ու ներամփոփ աշխատինք այս նպատակին:

Դժուար է. սակայն կամով հարուստներուն, շատ բնական:

Այս խօսքերը սահմանուած չեն ելլելու ձախ աւ կանջէն, ինչպէս կը մտնեն՝ աջէն: Թշնամին մեզի հետ համաձայնութեան չգար որքան միաձայն ու միաբան չենք ու աւելի զօրաւոր որակով ու քանակով:

Դաստիարակենք ժողովուրդն ալ ու իրմէ այնպիսի արդիւնք կ'ստանանք, որոնք մտաւորականներէն շատերուն հրաշք պիտի թուին:

Ամբոխէն շատեր աւելի տրամաբանող և ուղեղալի են քան անոր (ամբոխին) խօսողներուն երեք քառորդը. անոր կը պակսի արտայայտուելու կերպը, միջոցը, դաստիարակութիւնը, պիլը:

Կարմրագոյն թուականը մեզի վիճակուեցաւ, արեւմտահայ վերջին սերունդն ենք. մեզմէ ետք ծնողները պիտի կոչուին Ամերիկահայ, Ֆրանսահայ, Յուստահայ, արդէն հիմակուընէ այդպէս ալ կ'սկսինք կոչուիլ . . .

Վերագոյն ըլլանք իսուներէ կասկածելին՝ իրապանին ու առասպելականը՝ ճշմարտին: Գոնէ երեք տասարդութիւնը օտարներուն չվատահի, մեր հայրերուն խարուիլը մեզի օրինակ, դաս ըլլայ . . . - Անգլիան բէննի մը չվճարեց Նանսէնի առաջարկին (յարգանք իր անգոյգ յիշատակին) Սարտարապատը ուսգելու. սակայն տաճիկէն 5 միլիոն սթերլին գրաւեց մեր իրաւունքին անունով. ոչ թուրքին վերադարձուց գրամը, ոչ ալ մեզի «բաշխեց»: Դեռ վստահինք. մեծ ՈԶ մը:

Շատ անգամ օտարներու «համակրանք»ը մեզի հանդէպ կը համապատասխանէ ուրիշ օտարներու «արհամարհանք»ին. երկուքն ալ յաճախ անարժէք ու անհիմն: Առաջինը կրնայ մեր Եսասիրութիւնը-Սզգա-սիրութիւնը «գգուել» երկրորդը պէտք չէ շատ լուրջի առնելով իրար անցնինք: Կը ճանչնանք մեր Ազգը, ուրեմն օտարին անկատար ուսումնասիրութեան «արհամարհանք»ը հանգարտօրէն ու ինքնավստահ փոստով իրեն վերադարձնենք:

Երբեմն օտարները մեզի անարգել կը կարծեն հայ անուանելով. մի՛ ամչնաք, հպարտ մնացէք: Մեզի անարգել «կարծելով» բան չեն շահիր ոչ ալ կը վեա-սեն, ինչպէս հրեաներէն (անոնք չեն մարտեր դարերով իրենց եղած անարգանքը ու վրէժ կը լուծեն՝ «չատ մը ձեւերով») մենք այդպէս չենք: Օտարը զգուշանալով մեզի կձեղէ շատ կը շահի մեր արժանիքներէն ի շահ իր երկրին:

Մեզի դաս մը կայ օտարներու վարմունքէն. երբ հայրենիք վերադառնանք, մեր երկրին օտար տարերուն հետ չենք վերաբերիւր այնպէս ինչպէս ուրիշներ՝ մեզի հետ. այս ուղեգծով մենք է որ կը շահինք առաւելաբար ու օտարին ալ այն հաւատքը կը ներշնչենք, որ

ինք թէն օտար է ճագուճով, սակայն մենք այրամերժ չենք ու գիտենք գնահատել ներկայութիւնը օտար համայնքներու:

Պատմութիւնը, բոլոր սզգերուն կը սորվեցնէ որ ամեն երկրի մէջ, ամեն անձն գոյութիւն ունեցած են օտար տարրեր առաւել կամ նուազ քանակով, ուրեմն գո՛ւ ազգային երկիր, մէկ ազգէ բազկացած կարելի չէ իրականացնել, ոչ իսկ ճնշելով կամ ձուլել ջանալով:

Երիտասարդներ մեր լաւագոյն օրերը չվատենք զուարճութեանց:

Ճառ ու երգ կրճատելով պատրաստուինք այսօրէն, վաղը կամ 10 տարիէն գործելու համար, որովհետեւ երիտասարդ պիլրիքներու ախորժակը, իրենց տարէցներէն պակաս չմտար, միայն թէ դեռ իմաստութեան ակումնին չէ բուսած լուել չեն գիտեր, այդ ապացուցին իրենց քանի մը տարի առաջ յոխորտացած մէկ գրութեամբ. «չէնցուցէք Երեւանը, թրքական նահանգ մը պիտի ըլլայ»: անկասկած այս յղացումը ձմեռը գրած են, երբ օդերը պաղ էին . . .

Չեմ օրօրուիր պատասխանելու. «նախ կե՛ր, ապա գո՛հայիր»: Հայաստան ու ամէն կողմ հայ մայրերու արգանդները անկեանք չեն, ոչ ալ լուսոյ արգանդները (ուսումնարան, դպրոց) ատաղիններու զաւակները, երկրորդին բովէն ան յեղէ յետոյ կեանք կը նետուին. գիտակից սերունդ մը պատրաստ է ու կը պատրաստուին ալ. որոնց հետ թող համոզուին ու հաւատան որ չեն կրնար վարուել այնպէս ինչպէս իրենց հայրերը վարուեցան, գործակից-մեղսակիցներով, մեր հայրերուն հետ:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՍ, ԱՌԱՆՑ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԸ
ՄՈՌՆԱԼՈՒ, ՀԻՆՆ ԱԼ ՍԵՐՏԱԾ ԵՆՔ ԽՈՐԱՊԷՍ:

Մենք, տպերախո ժողովուրդ! (պահ մը ընդունինք):

Դուք ուրեմն ոճրագործ-դահլձ ժողովուրդ առնաւ վատ, որ զէնքով, զօրքով, պետութիւնով ու մեղսակից բարբարոս, կիտալայրենիներով ջանացիք, ու պահ մըն ալ կարծեցիք, անզէն ժողովուրդ մը ոչնչացնել, բնաջնջել:

Մենք ոչնչացնել ուզուած ազգին վերընձիւզուններն ենք. ներկայ հայրերիննորը աշխարհի ամէնպիտրձառու սերունդն են:

«Չգուչացուած մէկը երկու մարդ կ'արծէ» զգուչացուած հայ մը խորանարդ կ'արծէ: Պիտի վերապայքարինք Աւետարանի երկու մասերով:

Պիտի հաւատարինք մեր նախնեաց, զոր օտարներն անգամ կը շարգեն ու անոնց փասքը նորագոյն ցոյքով մը պիտի փայլեցնենք:

Պատուոյ, յոյսի, հաւատքի հետ չենք ամուսնալուծուիր, այդ բաները քնեզու համար պէտք է գերազանց ճիգ ընենք:

Կը կասկածիք միակամի ուղեղներ ու սահմանաւոր մտքեր. միտք ունեցող ազգը չպիտի հանգուրծէ այլեւս սակաւամիտ, սակայն բիրտ-ուժեղ ազգին:

Կը վատահեցնենք որ յանդուգն կ'ըլլայիք եթէ զպնայիք Երեւանին միայն փորձելու համար ու տեսնելու, վայրկեան մը:

Բարբարոսներու հեղեղը մեր մարդկային ամբարտակներէն չպիտի անցնի այլեւս: Դարերու վրէժով պիտի բաղիինք ու մեր օգաւորի աչքերէն և՛ դայրոյթի ուժեղութեան պիտի հրդեհուրիք: Մեր ցասումը պիտի հովուէ թշնամին: Երիտասարդներ, հսկենք Հայաստանի վրայ մեզի վատահուած գանձի մը նման:

ու թող ըլլայ Ան մեր անձեռնմխելի դրամագլուխը-
չարունակելու համար դէպի հո՛ն ուր քառասուն դա-
րեր ապրած են մեր սրտներն սւ հայրերը:

Տէրը մեզի հետ է. մենք ալ իր հետը ըլլանք ու
մերօրեայ հոյութեան յաղթանակին ու մեծութեան
ջանանք մեր կարողութեան զէնիթով ու ներշնչեալ
խանդավառութեամբ:

Երբ ՄԵՄ ՉԱՐԹՕՆԻԸ իրականանայ բոլոր օտա-
րացած հայերը զուս հայ կը դառնան. երանի՛ անոնց
որ միշտ հայ կը մնան, մեր պատմութեան թէ՛ գիշե-
րին, թէ՛ ցերեկին. երանի՛:

5608

ԳԻՆ 2 Ե.Դ.

ՏՊ. ՅԱԿՈՒ ՓԱՓԱՋԵԱՆ
IMP. AGOP PAPAZIAN

Ibrahim Pacha (Abdin),
Haret Faied, No. 6

LE CAIRE